

САМСОН ИАКОВ-ИЦА ЧАНБА ДИИЖЬТЕИ 130 ШЫҚЭСА ЦИТ

«АЛАШАРА» №2

АХӘЫШҘААРА АХАХӘ ЕИҚӘХАРОУП...

ратуратә усурафәи еиха иғәғәаз ахьаа ицәөырызгаз, иаха ицаулан дзырхәы- цуаз теман икалеит дзыхылтыз ақсуа жәлар ржөйтә- рәатә, амхацьыр- ра, инейдкылан Ақсни ақсуааи рҘа- гылазаашьа. УбарҘ ракәзаргы калап изыхкьаз 1919-1920 шықәсқәа раан, Д.Гәлиа еифекааз рақьазатәи ақсуа милаҘтә газет «Ақсны» адакьа- қәа рәы апоема «Цәгьаза дьссируп лара» (ашьҘахь «АшьҘа тыҘҘа» хәа зыхьизҘаз), иара убас адрама «Ам- хацьыр» ркьықь-

дыркьаз, ирыхтәашьаз, ирцашьаз, ргәақрақәа, ргәеибарҘгәәашьа – зегьы асаркьа аиҘш иунарбоит. Сара сгәанала, иаҘсыуаны икоу абри сахандаз, избандаз зымхәа- ра дыкам». УиижьҘеи шөышықәса цырц оумак агзам, аха саргы, азөымкәа-өыцьамкәа сықәлацәә- гьы, иахьагы иргәапханы ирыдыр- кылоит Д.Гәлиа «абри сахандаз, избандаз» хәа ззихәо адрама. Уи ақөыргыларә, ажәлар рахь ана- гара иацанакуа рацәоуп, иҳанахәо рацәоуп. Зны-зынла иаҘахьыарҘ калап ииасхьоу ауоркәә ргәалар- шәара, урҘ ркынтә алкаакәа рыка- цара.

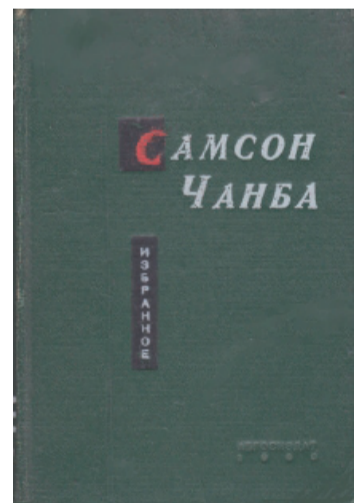

1930-тәи ашықәсқәа рзы ақсуа қыҘқәа ркны аколнхара- қәа реифекаара инамаданы икалаз асоциалтә еиҘақрақәа, ақьтауаа ржөйтә бзазаашьеи асоциализм иқанаргылаз азцарақәеи, уи иахькыны ицөыртцуаз агөынамза- рақәа, аифагыларакәа ртөы иаха инартбаан иаарҘшуп С.Чанба про- зае ирылхәхәо аповест «Сеидык» афәы. Ари аөымҘа ақьао дианагоит зхатөы рҘтазаара змаз, өашьара зламаз абызшәа фәаз ақсуаа ркы- тахь, уи иаланхо ауаа реизыкьазаа- шьа, рыуаора, ркьиара-рыцьбарара узырбо анхацәа рахь. Ақьтауаа ре- иаҘацгыларә, зны-зынла ирыбжәло агөрейбамгара, рцәәжәашьа, реи- тәнеиаиашьа иахьатәи ақьао изы иөыцуп, ицшзоуп, сахьаркьыра- ла еиқәшөоуп. Ақас хада – ажөйтәи афәтәи реифагыларәф афәтә иза- арту амоа фыц ауп.

Самсон Чанба ипрозатә рфеиамҘақәа зегь реиҘш, «Сабду ихәшҘаара ахахә» аағозарҘ, 30-тәи ашықәсқәа рзы ақсуа қыҘа «иаҘа- аз» асоциалтә зцарақәа ирызкып. Икалап ари аөымҘа иаҘхьаз азөы уи акомедиа, асатира рахь ирханы ажәлар иаадырҘшуп ицоурам каз- шыақәак рафәҘера иазкуп хәа игөы иаанагар. Аха иаартны ихәтәуп ақы: иага социалтә еиҘақра калар- гьы, иага ақстазаара ршзахаргы, ахөышҘааразы ақәҘара иаанаго ажәлар знысыз амоа, аказшәа бзи- ақәа, абызшәа – ажәлар рыҘҘа- заараф зда рсыхәа камло беиаран реиқөырхара ауп. Уи иажәабжькәа – «Ыы, аллах, аллах», «Кьараз», алахөыхра злоу «Зыкь маана», «Анцәа Саваоф» ухәа егыртҘгы рфәы С.Чанба даабоит истиль, ибыз- шәа ақсуа литературафәи өашьара рықөымкәа.

Хара ибзиан иаадыруазароуп ашәкөыөөы алитература дахашә- алан ауаажәларра-политикатә усура даара дшазәацсахьаз. Уи дпартриот дуззан, Ақсны Ацентртә нагком ахадас дыкан, ҚырҘтө- лей, АахьыҘ-Кавкази, СССР-и Рцентртә Анагзаратә Комитеткәа дрылахөын, Ақсны ашәкөыө- өцәа Рейдгыла напхгара айтон, уи ибзиан дырдыруан А.Фадеев, В.Шишков, К.Федин, А.Барбиус, М.Горки, В.Маиакөвыи ухәа азө- ыры. 1937 шықәсазы Самсон Иаков-ица Чанба харада ахара идцаны ддырзит.

Т.Чаниа

Ақсуа сахьаркьыратә литера- тура ашьаҘаркөы Дырмит Гәлиа инаишьҘарххны ажәа ақсы ахазцо, ажәлар рыгәҘақы еиҘаҘхәо азө иакөны ицсадгьыл дазгылеит Самсон Иаков-ица (Көагә-ица) Чанба. Уи данқөы- цшзас инаркны ибзиан еиликааит ижәлар ржөйтә-рәатә, изнысыз амоа зака ихьанҘаз, ирымаз ауа- даорақәа. Ажәлар ирыхәаша ак- ацаразы, алашьҘара акнытә ала- шарахь ркылгаразы иаҘахын ацә- радырра, ауаа фыцқәа раазара, аилибакаара. Убри азоуп Самсон Чанба ицстазааратә моа рцәоык иахасабала дзықәлаз. Диит 1886 шықәсазы АҘара ақьтан ақсуа бзанхаөы Көагә Чанба ионаҘафәи. Ахөычы ицара напы аиркит Цкы- бынтәи (Драндатәи) аныхәарттәи школ афәы. Ашкол даналга, иҘа- ацәа рхарцьала Акәатәи ашьҘа- руаа рышкол дҘалеит. ХаҘҘака идраматургхаран, ишәкөыөөа- хан икалалашаз ақсуа чкөын анха- өыжәлар, инейдкылан аҘа иа- цагылаз зегьы рзын ицөыртцуаз агөынамзарақәа ааҘшуа иалагеит ҚөҘештәи ақьҘанхамоатә школ афәы ацара аниҘоз(1903-1907).

Ацара даналгагы, Самсон Чанба усурҘада даанхеит, аха ари аамҘа баша имырзкәа аюны аус иуан, анхара-анцыра далахө- ын, икьҘтауаа рынхашьа-рынцы- шьа ибон, ражәабжькәа дырзыз- ыруан. 1909 шықәса рзы Самсон Чанба днарыҘҘеит Көтол ақы- тантәи ашкол ашқа ақсуа бызшәа арцаөыс. Уи ари амаҘтар бзиан ишидыруазгы, арцаөо изанааҘ ахьимамыз азы, шықәсык аацә- анза Ақсны ацара аус иахагылаз имацурәа имырхит. Самсон Чанба дҘалеит иаха Хонтәи арцаөратә семинариа, насгы иөыртҘшган далгеит 1914 шықәсазы. Убри инаркны рцәоыс аус иуан уанза зны мап ицкны дахьынармы- шьҘыз Көтолтәи алагарҘатә школ афәы. АбарҘ ашықәсқәа раан ауп ианааҘшыз Самсон Чанба аба- өхатәра шилаз, ажәа сахьарк ацакы шеиликаауаз. Ускан иара ашәкөы ианиҘеит ақсуа жәлар рәаҘыцтә рфеиамҘақәа ркынтә иа- агоу ажәабжь кьафәқәа «АрҘызба ихьыз», «Ақсы-абза диҘеит», «Ақсуаа Ақсны ишықәнагалаз», «Зцәзацә дыршыз ан лмыткәма» ухәа егыртҘгы.

1915 шықәсазы Самсон Чанба Азөыбжьатәи ашкол арцаөыси анапхгаөыси аусура даладыргеит. Ари ашкол афәы еибадырит, рыҘҘа- заарагы еиларҘеит аус ицыуаз Елена Гоидени иареи. УрҘ ирхы- лтыз хөык ахшара рахьтә азөы, - Иури Самсон-ица, Ақсны еиуеи- цшым амацурәкәа дырхагылахьан, дыкан апартия Ақснытәи аобком амазаныкәаөыс.

Азөыбжьатәи ашкол акнытә Акәәка даниас инаркны, иалаго- ит Самсон Чанба илитературатә, ипублицистикатә, иуаажәларратә, ицара-лашаратә усура. Уи илите-

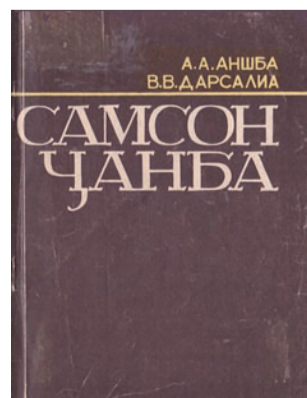
ра. АшьҘа тыҘҘаи Ақсни азө роуп. АшьҘа тыҘҘа илпөиҘшуп – Ақсын- тәылағь иаөиҘшуп. Уи мыцхөы ды- цшзоуп, деинаалоуп, «Еихатыруа лыбҘазара еиҘқаа, ипшзаза иакө- ыршоуп, мака цынхөрас ипаны, ашөҘ-мышөҘкәа зейгыкам» хәа Ақсны аҘа лсахьа тыхуеит апоет. Ақсны цшзеи АшьҘа тыҘҘаи цшра- сахьалағь, еиҘқаашьалағь, цакы- лағь еикөыҘхашьа рымазам. АшьҘа тыҘҘа лыҘшзара аазырҘшуа ажә- ақәа – Ақсны ақшзара аазырҘшуа ажәақөоуп.

Ақсынтөыла ашьҘаҘшзаха, Амшын еиқәа афөкөыршоуп. Уи зтөылоу Ақсны цшза, Кавказ шла аҘа лоуп.

Убри азын ауп ари адгьыл зы- цсы алахаз ауаа гьангыашкәа Ашь- ха тыҘҘа лгөы ткөаны, рнапәфәы дааргарҘ изашьҘалаз. Аха икалеит уи арыцхара иафәгылан иаанызкы- лаз амчкәа. Алитератураддырөы, апоет Борис Гөыргәлиа зызбахө хамоу апоема ацакы еиҘа ицаулан иаарҘшуп, ус ихөеит: «Апоема оуп автор изгөакьазоу «АшьҘа тыҘҘа» илызку, абжьы хаа зхоу ашөак, гимнк ахасабала... АшьҘа тыҘҘа – Ақсынтөыла шьанара, символра азызуа, зымөхак тбаау поезиатә хафсахьоуп».

Аха Самсон Чанба ирфеиамҘақәа ирзааигөоу ақьаө зегьраҘхьаза зызбахө цөыриго адрама «Амхацьыр» ауп. Ақс- ны жәлар рышөкөыөөы Алықьса Гогәуа ақсуа драматургиафәи ари арфеиамҘа иааннакыло атыҘ атөы иркьафәны аказаргы, иацанакуа аартны ихөеит: «рақьазатәи ақсышәала иөыз драматургиатә өымҘа назаазан».

Хара рақьатәи ажөеинра- ла, рақьатәи ажәабжь хашре- игөыргьаз аиҘш ауп Дырмит ду- гьы рақьатәи адраматә рфеиамҘа дшеигөыргьаз. «Уи иаҘсуоу изы игөыҘҘагоуп, - ихөеит Д.Гәлиа 1920 шықәса март 13 рзы «Ақсуа шөкөқәа» хәа хьыс иаҘтәны агазет ианиҘаз астатиафәи, - амхацьырра шыкалаз, амхацьырцәа рхы зы-

АПОЕЗИА АҘРА АНАМОУ..

(АлгарҘа)

Хөарцкиа, егырт ақсуа поетцөеи арахь имоахьҘыз арфеиоцөеи ражөеинраалақәа ирыҘҘеит аш- колхөыцкәа.

Иазгәатәтәуп ахөылҘаз алахөыхра ишацырҘаз ара ина- рыгзоз ашөақәа. УрҘ нарыгзон КөасҘа Ченгелиа, Фиодр Ҙарба, иара убас ашколхөыцкәа.

Ешыраа рыхьзала ирҘтааз апо- етцөа даараза иҘабуп хәа реиҘе- ит Зураб Агөмаа, егызгөеиҘеит арфеиоцөеи алитература абзи- баөцөеи реиқәшәара еснағ хөа- рҘара шалоу, аиҘбацәа рзы иша- азагоу, хәҘҘакагы ари аус рцша ишаццалатәу. Ацьхөтәан амузеи ацшөма Марина Төан-Ҙа ирҘтааз зегьы иҘабуп хәа ралхөеит.

АЛАШАРА

2 2016

ИҘыҘцит алитература-уаажө- ларратә журнал «Алашара» иза- амҘтану аобатәи аномер. АҘыжьы- мҘа аатуеит Иван Ҙарба иажөе- инраалақәа рыла. Уи диижьҘеи сынтәа 95 ш. цит. ДиижьҘеи 110 ш. цит иара убас Михаил Гочуа. Ара икьыҘҘып иажөеинраала «Дыгө ижыра». Ажурнал ианы- леит Сандра Сангәлиа иажөеин- раалақәа, арфеиоҘы диижьҘеи 105 ш. ацра инамаданы. Ари аномер акны икьыҘҘып апоетцөа Ана- толи Лагәлаа, Вахтанг АҘҘазоу ражөеинраалақәа, апоезиа цөыр- гоуп иара убас аҘхьаөцәа Лиуд- мила Ануа, Зина Сабекиа ражөе- инраалақәа рыла.

Омар Беигөаа диижьҘеи 115 ш. ацра инадхөаланы икьыҘҘып Анзор Мықәба истатиа «Аза- рашөа сьзхәа», насгы Омар Бе- игөаа иажөеинраалақәа. Апроза ахөҘафәи аҘхьаөцәа ирыдгалоуп Цьума Ахәба иавтобиографи- атә жәабжькәа, Валери Касла- нзия иажөабжь «Асас кьала», Нонна Цьынцал-пҘа лажәабжь кьафәқәа.

Рауф Ебжьноу хынөажөе- ижәба шықәса ихьҘра иазкуп Геннади Аламиа истатиа «Аюыза дшахәҘуп», иара убас ианылеит акритик ихәҘа истатиа «Амаза аҘшаара». Артур Аншба диижьҘеи 80 ш. ацра иазкуп Зураб Цьапуа иөцәажәара, Валентин Көағәаниа истатиа «Зықәра иа- хьымзас ацарауаю».

Ажурнал ианылеит иара убас Гөында Көыцниа, Александр Ачба, Альбина Анкөаб, Дифа Габ- ниа, Артиом Ахсалба ухәа еиуе- ицшым рыстатиақәа. Цьон Смыр ианиҘаз ажөйтә жәабжь иахьзуп «Ақсуара».

Ашөкөы фыцқәа ирыхөәжө- оит: Владимир Агрба, Руслан Қапба, Терент Чаниа. Ажурнал акьыҘҘыра иацнаҘеит Сарион Ҙаркьыл имшынцәкәа. Алитера- туратә еиҘыларакәа ирызкуп Ал- хас Чхамалиа икьыҘҘымҘақәа.

АХАТЭЫ БЫЗША: АГЭАНАГАРЕИ АГЭТАХЭЫЦРАКЭИ

АХЭЫНТҚАРРАТЭ БЫЗША АШЬАҚЭЫРГЭГЭАРАЗЫ

Ахэынтқарратэ бызша ианагзашью, насгыи уи иазкны иазгэатюу аусмфатэатэкаэ дрылацаэажэеит Абызшэатэ политиказы Ақсны Ахада ицхырааф, ақсуа бызшэа арфеиара ахэынтқарратэ программа анагзаразы акомиссия ахантэафы Тали Цыануа-пха. Уи илыфецаэажэаз ажурналист Инна Хацьым-пха лызцааракаэ ртэакэагы калцеит.

Сынтэа алимит зауз ахэыцкэа ахэынтқарратэ бызшэазы апышэара иахрыжьюан, шэара уи шэалахэызма?

Зеггыи хаицхыраауеит уи ақны. Аха Ацареи атцаарадырреи рминистрреи аихабыреи роуп знапы иану. Ха тала ахылацшра сынтэа инапы ианын Ақсны Ахада Ихацыпуаф В. Габниа. Аринахыс Ацара аминистррала ицалар еицбууп. Уи азэггыи иацхыр калазом, икоуп 2014 шықсэзтэи Жэлэр Реизара ақэцара. Лимитла Ақсны ахызала атцарахыи ицо дарбанзаалакгыи ахэынтқарратэ бызшэазы апышэара итироуп.

Ақсны акэзаргыи, ицтало-заалакгыи иртилар ауп ахэынтқарратэ бызшэазы апышэара. Ахэынтқарратэ матцара имоуроуп абызшэа ззымдыруа хэа ануп азакэан. 2015 ш. алагамта инаркны ахэтацкэа зеггыи амч рымоуп. Ус анакэха, ахэыцкэа идхартцар ауп зехынцъара. Апшьбатэи акласс инаркны есышыкэса апышэара ртиуа иалагоит ашколхэыцкэа, иацсыуам ашколкэа ркынгы.

Иацдэатэуп хэа агэаанагара хэмоуп Ахэынтқарратэ бызшэазы Ахэынтқарратэ комитет. Уи азы ахэара кэацэит Ахэынтқарра Ахада иахь. Аилацаэажэара имфатэахгаз иалахэын Жэлэр Реизара, ауниверситет, Ақсуатцаара аинститут ухэа ркынтэи ахатарнакэа. Убра ажэала-галакэа икацэз реихшыала ала, бж-штатк хрыхэеит Ахэынтқарратэ еилакы аццаразы.

Уи анацдэаха - ицдэанакраны икада?

Аминистрцэа реилазаарафэи иказароуп. Избанзар абарт аускэа зеггыи ирхылацшлатэуп. Абызшэа азыхэа зцаарак анцэыртцлак, еснагь иказароуп уназыдгылан изоухэо, иахылацшуа, атак кэзцо. Аилак ахахыи иагароуп ахылацшра, аицекаара. Убас ианыкэамла, ааигэа-сигэа акгыи хыкэацэазом. Избан акэзар, досу дара рускэа рымоуп, аха иаидкылан ахэынтқаррафэи абызшэа азакэан аусура мфакэцэатэуп. Уи аихабыра ахылацшаит ххэоит. Аха ишца? Иказароуп аусбартэ, убри ахырхарта чыдала иахылацшуа. Убас икалароуп аилак.

Аилак еиднакылараны икоуп напынцэакэс ироузэеи, аусура амфатэысшыа иахылацшлоу, мамзаргыи еифеыркаалоу?

Аицекаарагыи ахылацшрагыи рнапы ианызар ауп. Апроекткэа дара ирымфыргыи кэлоит, урт рфыр кэлоит егырт аицекааракэа ркны. Аха убарт апроекткэа зеггыи цыарак, аилак ақны еизалозар ауп ахэацшразы, алацаэажэаразы. Аилак ахыхь икэазауеит Ахэынтқарратэ комиссия. Аилак аус зуа усбартэуп. Акомиссия аилацаэажэаратэ-абжыагаратэ еицекаароуп. Урт аштат афэи итэаны, ауалафахэи роуа икалазом. Аштат афэи икоу, иахьей-уахеи абри азцаара иазхэыцуа, уаха еаки иафым ауаа аилак ақны еизакызароуп. Иахьа аус ахынзанагоу, ацхьа икацэатэу, зэа цсыхэа ыкам азцааракэа ухэа зеггыи идыруазароуп убри

ахырхарта амац азызуа. Убри аицекаара, арманшэалара, иагхаз акы калазар ацэыргара рнапы ианны аихабыра рфеацхьа афеахэи еицэазхэо ракэны иказароуп аилак афэи аус зуа ауаа.

Аицагафэца хэмам рхэоит. Сгэанала, ирацаэафуп изылшо, насгыи уи иахэацгыло афилологэца. Аицагара аус шеицекаахо азгэашэахэоума?

Даара изызхэыцу, зтэак-цхыкэра хэраку аицагаратэ центр ацэатэуп. Срыкэшахэцэам аицагафэца ыказам зхэо. Аицагафэца бзиакеа хэмоуп, шэфыла икамзаргыи. Даеа зцаароуп асинхронтэ еицагарафэи

Атагылазаашья аицгэтарызы аус хырхартэс иацэатэузеи?

Иахьбатэи атагылазаашья рееишыа аиузом, ақсуа школ ацсыуа школны иахыкэамцар. Уи азы артцага шэкекэа тыжытэуп. Ашэкекэа ацсышэала итужыртэ азыхэан, ацкаракэа шыакейргэгазароуп, атерминологиатэ комиссия ацхьа инаргыланы. Аусуратэ гыицкэа еицекааны, артцагатэ шэкекэа агышышэала рагыцара, агысшэахь реицагара ацэахуп. Акомпиутертэ гыицкэа калароуп. Иахьбатэи аамтазы ахэыцкэагыи, адукэагыи, зеггыи иахьей-уахеи хнапы иаку ателефонкэа, акомпиутеркэа

«Ақсны ахэынтқарратэ бызшэа азинтэ тагылазаашья Ақсны ахэынтқарратэ бызшэаны ицхьазоуп ақсуа бызшэа». («Ахэынтқарратэ бызшэа азы Ақсны Ахэынтқарра Азакэан» ахэтац 2 ақнытэ)

аицагафэца ахьхамам. Иаххэап, англыз бызшэахьтэ ацсшэахь, ацсшэа ақынтэ англыз бызшэахь еицэазго азэык-фыцыак роуп икоу, урт раазара ацэахуп. Аицагафэца ыкамзар, изыкэми? Жэашыкэса, жэохэ шыкэса раахыс иахылацшуа, уи знапы ианыз зэзымхэыци аицагафэца раазара. Ауниверситет афэи ихамоуп аицагара акеша. Ирхылацшыда, ирыгу рыцэазхэада, ирыцхраада?

Еитасхэахэуеит, аилак аццахар, аицагара знапы алаку рхэацэа ракэымкэа, аус аицекаара знапы алаку, иахылацшуа даныкэалалак, убарт азцааракэа зеггыи збахоит. Аицагафэ иахьей-уахеи акабинет афэи дыртэаны, уидтэаланы, иеицаумыргозаргыи кэлоит. Иаххэап, анапынцэа иуцеит, афеаара амоуп, абри анапынцэа афеааразы ианаамтоу иузааигазар, иус наигэит. Уи нас арецэна кэзцэша инапы иануццароуп, аицага ацсоу иацсаму, иагу-иабзоу зхэаша. Ара амаланыкэа фыц ахэыцра ацэахэам. Икоуп аметодикакэа зеггыи. Сгэы иаанагоит, даараза ибзианы еицэазгогыи ыкоуп. Уа апроблема хэмазам.

Шэара шэазхэыцхэоума аенциклопедикакэа, ажэаркэа ртыжыра? Изаацоу?

Изаацаэазам урт ртыжыра, аха макьана абиографиятэ жэар итрижыызгыи апышэала еицагазам. Хымпада, урткэа зеггыи еицрылагатэуп. Уи ахарцкэа шака хэоурыжьюа иабзоуахоит. Аускэа зеггыи еицекаакар халшоит, иахтэнаццо хэур.

Ақсуа бызшэа ахэынтқарратэ программа есышыкэса Афонд иазоунажьюеит ахарцкэа. Реишашья шцакоу, насгыи имачуп хэа ибыцхьазозар, аццашьас иамоузеи, уи бышцазхэыцуеи?

Хэарас иацэахэуеи, иазоурыжьюа ахарцкэа рацаэазам. Икоуп ишыакейргэгаэоу, Ақсны Ахадас С.Багацшь даныкэаз инапы зцафэу ацыхэтаантэи апрограма. Афонд иазоурыжьюа ацара логикала уахэацшуазар, убри апрограма анагзара ауп изызу. Ақсуа бызшэа афеиаразы афонд ацкара ус ахэоит - иара зыку убри апрограма анагзара ахылацшра ауп...

еицш атагылазаашья рэацэацэп хэа сгэы иаанагоит. Хара имгакэа.

Ааигэа акомиссия рацхьатэи аилацаэажэараан жэлэр рышэкеышэа А. Гогэуа дазаатгылеит абызшэа ацсихологиа, уи амаршэа кны ишазнеитэу.

Иаалыркыны, иахьарнахыс зеггыи кэацдар ауп хэа ирыдаагалар, иафеагылогыи калар ауеит, хэарада. Аха хэра ихьдшым ахэынтқарра зэахэаху хэтнос хэацэмызыртэ, итамхарц, хьбызшэа, хкультура ыказарц азы ами? Уи иакэшахэацуп зеггыи. Ақсны Рацхьатэи Ахада Владислав Арзынба иинтервиукэа руак ақны убас ихэоит: «Хьбызшэа кэамлозар, хлитература кэамлозар, хкультура кэамлозар, акагыи азы иахэацхэам ари ахэынтқарра».

Рацхьа игылазароуп, есымша ххэафэи иказар ауп хьбызшэа аицекаарыра, арфеиара, ахэынтқарра цсыуа хэынтқарраны акацара. Кыр хэицекаархозар, убри хэицекаархэоит. Убри ақынтэи зеггыи ирдыруазароуп уахь амфэа хшыкэу, абызшэагыи рдыруазар

ацаракэа ахьыцшаатэу, шака цшаатэу. Уажэы иаццоуп аусуратэ гыицкэа жэохэ.

Иарбан матэаркэоу шэзызхьацшыз?

Макьана уи алацаэажэара сцэахым. Алацш иахьмыркып. Акрызцазуа, ибзиоу жэохэ проект кэаданы икоуп. Сара сакэзар, иахьа аус зуа апрограмакэа зеггыи мап аарыцэкны, убарт апроекткэа амфэа рыстэон. Жэохэ гыицкэа ыкоуп, убарт зеггыи 4-5-фык рылоуп зехынцъара. Уи Ацара аминистрра, Апедагогика аинститут, Ақсуатцаара институт, ауниверситет ркынтэи ауаа алоуп. Икоу иреицгы, аицагара еицш, артцага шэкекэа реицекааршэара зылшо хэа хгэы иззааного. Шэазхэыц закэытэ коллективу убри иалоу. Ажэакала, Ақсны Ахада хэкейргэыцит дышхэацхраауала, убри хэзыцшуп.

Арт агэыцкэа есышыкэса класскэа иатэу мацара аума еитарго?

Уи азы аицекаахэацтракэа хэбжыацэоит. Иага рыла уазыкэацэаргыи, уи ус унадыххылан иузынагзо усзам.

Даара акратэанакуеит хэа исыпхьазэоит акомпиутертэ гыицкэа рагыцара. Урт русуратэ гыиц апацэеит. Дара апроект кэаданы, иааганы ихэартэхеит.

Ақсуа бызшэа артэафэца русурафэ акыр афеацсахуама?

Есымша ахэшьара рахэоит артцага шэкекэа, акгыи иацсам, агха рымоуп хэа хрыхэаэажэоит. Ирхылацшыда артцага шэкекэа еицекааршэо атцарауаа, артэафэца, аметодистэа, уалафахэыс ироузэеи? Фыцыара-хыцыара аус руеит хэцарауаа, рхы ныкэыргарц азыхэан. Нас артцага шэкекэа злайуркэацэоит, шэускэа знапы иану ауафэи. Икеахаргылар сцэахуп азцаара, артцагакэа рыхэпса азы. Убарт ахэпсакэа шыакейргыланы, ирласны ицеырацхэап хэа сакэагысуеит.

Абри аус афэи бара зеггыи реица агэрагара бызтэоит?

Абызшэа агэра сымгозар, ахэынтқаррагыи агэра згазом ахьзуп. Хмилат дара рхэафэа ашка изырхынхэуа убри акэацэык ауп. Убри анахэыкэамца, хмилатгыи, хэжэлэргыи, ххэынтқаррагыи рцеицш шцакалары. Убри инагзаны иахэеилкаазтгыи, даеакала хэеидацхылон. Аханатэ абри ахэынтқарра ицшыоу акы акэны хэахэацшызтгыи, ххымфэацгашья даеакала икалон.

Ххэынтқарра, хьбызшэа, хмилат реицекаарыра иазку аускэа ртыгэан зеггыи амалрхэарахь мацара иаагара амам. Хэжэлэр зеггыи убри иазхэыцэртэ излахаццара амфэа цшаатэуп.

Ахэатэы бызшэа хэеицекаарыра, ахьышэтрахь ихынхэыр, амилац хдыррагыи хынхэуама?

Еицыхынхэыр ауп. Амилац хдырра ахэала ихынхэзом. Хэжэлэр рацаэажэашья, реилицэаашья хэкеашэароуп, ахэынтқарратэ бызшэа арфеиара ишахыцшу Ақсуа Хэынтқарра ацеицшгыи.

Абарт азцааракэа ахэынтқарра анапхгара ишпарыдыркылоу?

Ахэынтқарра Ахада Рауль Хацьымба дадгылоит ари аус. Хьбызшэа хэынтқарратэ бызшэаны икалартэ еицш аус адулазароуп хэа агэаанагара имоуп. Амала, дарбанзаалакгыи, иахьакэзаалакгыи, ишихэтоу еицш, аймак-аицекаа ақынза инамгакэа, ауаа еицекааарала, уафэца анагзаразы амфэа икеацэатэуп хэа ицхьазэоит. Убри ауп харгыи аусура агэахэара хэзтэ, азингыи хэзтэ.

ОМАР БЕИГЭА ДИИЖЬТЭИ 115 ШЫҚЭСА АЦРА ИАЗКНЫ

Хықеыла ақсуа қарауау, арқауы, ақуыртқауа, аетнограф, абызшадыры, ашәкәыюуы, аңыңыр, апатриот ду Омар Баирамица Беигәа (1901–2001) итінха алацаәжәрахь хәисаанза, инаҳа-моатәны ақзарғы, иазаағылазар ахәтоуп ахәаанырцәтәи ақсуаи урт шыла-далағы, ақуыртхә лахыңдалағы ирзаагәу адыгаи (ачеркәесәтәи) рқуыры. Омар иха-тағы дызхааныз рақәуоп.

Ахақәйтәра зхы ақәызцәз ақсуа-адыга жәларқәа рқуыры ағы зегь реиҳа ихырцәагахәит Кавказтәи аибашыра аамта, XIX ашәышықәса, еиҳаразак 1864–1866, насғы 1877–1878 шықәсқәа. Урыстәылатәи Түркәтәылатәи империяқәа ирыбжәахаз ашәхаруаа шәныцқәыла рыпсадгыл иахған. Ахцәаәә нанагәит Түркәтәыла анапацака иказ Балкантәи атылақәа рахь, иара Түркәтәыла ахаға ашқа. Амәан инцәаз рақәаәхәит, иахьна-нагазғы зқәыла атахара иафәи ампәи, ахьтәи, ачымазарақәи иры-хькәны. Аха ашәхаруаа ррыцқара уа инымцәит, иахьнеизгызы изны-кымкәа ахцәаәә рыкәшәәит — Балканынтә Түркәтәыла ағәахы, Түркәтәылантә Мрагыларә Ааигәа атылақәәи Адгьылбжәахалатәи амшын иағықәу ахынцқарқәәи (Шьамтәыла, Иордания, Бырзән-тәыла уб. егь.) рахь; ашьтахы пытык арт атылақәа ныжыны Европәи Америкәи рышқа ицәит. Имацәымызт Кавказка ихынцқырт зтахыз, аха уи залшомызт, избанзар дара рзы Урыстәылатәи империя ашәкәа ыцарбака иаркын, Асовет Еидгыла аамтазғы ари азцаара збашьак аимыу.

Атырқәа султәни уи ишьтахь ицәыртцыз аиҳабыра фыци атыла-иқәынхоз зегьы түркәцәуоп хәа ирыцқәзон, амилац мацқәа амила-тәтә шолкәа раартра, рхатәи бызшәәла ацара азин рымамызт; уимоу, рхатәи жәлақәа ашәкәы рқәара қаломызт, ус иаиуеит иа-хьанзағы.

XX ашәышықәса актәи азыбжа-зы Түркәтәылан ахатәи бызшәә, амилацтә культура реиқәырхәреи рырәиарәи рзы аґагылазаашьақәа шыманшәәламызгы, ицәыртқан Апсуара ахьчара иаыцхатцәз азә-ык-оыцқак ацара дүкәа змаз ақсуа интеллигентцәа. Убарц дреиуан Мыстафа Бытәбагы (1883–1946). Уи Парижтәи Анкарәтәи аунив-верситетқәа дрылғабьан, ақшәә анаос, ибзианы идыруан атырқәа, афранцыз, анемәц бызшәәкәа. М. Бытәба ибзиацкәаны еиликаа-уан «атәым жәван ацака» ажелар рхеиқәырхаразы хатәи бызшәәла ацара аиура акырза шацанакуаз. Иара 1919 шықәсазы Стампыл итә-жыит алатин шьағала икацаз ақсуа-черкәес алфавит («Черкес елыфбе /анбан/ ақсышәәла»); Түркәтәылан рақьзакәны иаиртит ақсуа школ, аха аа-мзы рышьтахь атырқәа еи-хабыра рықәарала уи аркын. 1920

шықәса ақын аңцәамтазы М. Бытәба И. Беркоки А. Микери убас егыртгы ицны дыкан Ақсни Нхыц-Кавкази. Ускан уи ақсышәәла Д. И. Гәлиа итәжыуаз агазәт «Ақсны» аниба, игәыргәра хәаак амамызт; «шьта ағәра згоит Ақсни ақсуаи шы-зуа азы», — ихәәит иара.

М. Бытәба иа-пхьагы XIX ашәы-шықәса аңцәамта-зы ақсуа алфавит еиқәиришәахьан Шьрын Чқалапуа. Уи ишьтахь, 1910-тәи ашықәсқәа рзы атырқәа ар реин-рал, ақшәә здыру-аз ашапсыг Рашьыт-пашәеи ицшәмапхә-ыс Чан-пхә Хасыбеи 15 шықәса зхыцуаз Омар Беигәаа дал-лархәны иагыртәит дәәа алфавит араб нбанқәа рышәағала. Хасыба усқан Омар дирцауын, рақьза ақсышәәла ахәреи ақьхәреи изыртцаз лакәын.

аурыс графика шьағас измаз анбан-гы ицәит. XX ашәышықәса аеишошамта инаркны Түркәтәылан аполитикатә тагылазаашьа акыр еиғьхәит; ашә-харуаа кавказтәи акультура тәид-кылақәа мацымкәа еиқәыркауаа иа-лагеит, напы адырқит (түркәшәәла ақәзаргы) агазәткәеи, ажуналкәеи, еиуеицшым ашәкәкәеи ртыж-ра. Егьа ус иказаргы, зықсадгыл иакәыгоу ажелар ақьхака атәым милац ирыламзыр аузом. Уи акәым, зықсадгылә инхогы дара рхара-ла рбызшәеи, рмилацтә культури, рақсуарәи рцәызыр ауеит; уи азца-ара изныкымкәа иалацәәжәәхәит хәуаажәлар рхатарнақәа азәыры. Абарц зегьы гәнигон О. Беигәаа илсы ахьынзатәз, абасгы ихәон иара: «...Ақсыуара ашәкәырхаразы иықатәтәи рақьха иыгылау ауыс цыара реизгара ауп. Жәла-рык реизганы реикәатәра тәым тәыланк ағы иақәыитхәом. Уи атәымтәылан зхатәи ажелар дыу ирадразом...». (Беигәаа Омар: «Сара сапсыуарала ауп сыпса-бара злахаау». Автобиографиятә очерк... Ад. 82). Ажәакәла, ақсуаа рхеиқәырхара ахьалшо рықсадгыл акны мацара ауп. Амала, Омар Ақ-ныка иаишьтуаз ишәкәкәа ркны изныкымкәа игы иаланы дәзаа-тәылон дәәа зцаарақьы — Ақсны ақшәә ақсыхәра. Иахьәәп, 1988 шықәса рхынцкәынмзасы Игор Ма-

Кавказтәи ахьцқыртқәа»; 1985–1986), «Kafkas. Aah'lagi» («Кавказтәи анхарта»; 1992). Аубатәи ахцәтәи аусумтақәа Омар ихаға ақшәәхь иеиғәит (ақсышәәла урт рыхьы-кәа абас иеиғәит: «Ақсуа мифо-логия еихылцыртаума? /Ғиартаума, ғиартазма?/», «Хәзрәт Ибраһим Аублаи Кавкази»; уи аус акны дицхрауан Махинур Пап-пхә. Арт аусумтақәа рғы ацарауау ихы иаир-хәәит аамифологиятәи, афольклор-тәи, аетнографиятәи, абызшәәтәи материалкәеи ақуыртхә хьцхь-рқәәи рақәазаны, урт рыхәтәк хәпсуацәарағы атыл рымамызт.

О. Беигәаа итәаамтақәа рғы иара ишәкәырғәгәу игәаангара хәдақәа иаркәә-ааркәәны абас ихәәақәуцар калоит:

– Кавказ иашьагәыту ажеларқәа (ақсуаа, азахәкәа) ажәйтәтәи ау-аоытәысәтә цивилизация ашәкә-гыларә ахьцқыртәи игылан; ари ацивилизация Кавказ иадхәалоуп; рақьзатәи ауауы Ақсноуп дуаоны дахьыкалаз, дахьәиаз, нас ақсуаа ари адгьыл ианамк, рыхәтәк еи-хәит Месопотамии, Шьамтәылеи, Азия Маңи, Азия Дуи, Абисинии (Хабаштәыла) ухәа убас егырт адгьылкәеи рышқа; хәтаа реиҳарак ақсуаа ирыцқарын; ажәйтәтәи Колхида — псыуатәылан; иақсуаан аколхәәи, гәниохаи уаб егырт ажеларшьтрақәа жәпаки;

– бызшәәлеи хьлтшьтрәлеи ақсуаа ирзааигәоуп адыгаа; ау-

Виачеслав БИГӘА,

афилологиятә тәаарадыррақәа рдоктор

«САРА САДСУАРАЛА АУП СЫЦСАБАРА ЗЛАХААУ...»

Омар Беигәаа ирқәиаратә тынха

Рашьыт, Омар иажәкәа рыла иуухәозар, «Ағаимбар (Ақсыл-ман Ауыбла) Хәзрәт Мұхаммед ииыра ашықәс цымтақәа рааны ирғызыны иызыпхәа арғызхәамта ақсышәә ахы... иеиғәит... Ақшәәхь иеиғәит ақсышәә иагыз-гы ыкан. Иеиғәит ақьыпхь аархамызт...». (Беигәаа Омар: «Сара сапсыуарала ауп сыпса-бара злахаау». Автобиографиятә очерк. /Беигәаа Омар ицәзаарәи ирқәиаратә мөей рзы дицәәжә-ит Папапхә Махинур/. Ад. 17–18. Аматериал шьтоуп Д. И. Гәлиа ихьз зху Ақсуацәаратә институт ади-алектологиятә лаборатория акны. Абринахыс О. Беигәаа инапымтә-ны иаахго атексткәа зегьы /ажәин-раалақәагы налацаны/ иара иши-уауазцәкәа иахәрибит). Алада Омар ихәоит Рашьыт иеиғәамтақәа ширеиуаз, аха уи Рашьыт ишигә-ампхаз. Иара ихағагы амсылман тексткәагы еиғәит, урт руак — «Серенцям» зыхьыз — М. Бытә-ба дапхьан, игәәхәит; уи игәәи-тәи ақьхака акыр зылшараны иказ, Ақсуара зырызгашаз аґәи дыш-гылаз. Иара убаскануоп Мыстафа иақсуа нбан Омар инаизаашьыт-гы; уинахысгы Омар уи икынтә иуауз ашәкәкәа мацымтә. Абрака ихәәтәуп О. Беигәаа дышкәынзәз инаркны ишеизгоз Кавкази ақсу-аи ирызку ашәкәкәа, икыпхьым аусумтақәа рыкәтхькәа уб. егь. 1978 шықәса нанхәамзасы Руслан Гәәжәба изаашьыт ашәкәкәа иуан: «Ақсуаа рқарары иаша макьана хәра иызышәа иахьымо-ыцтәи атәымуаа мау. Ақсуааи агьырт Кафкасиаи ртәык анны түркәшәәла итыцхәуау загы сара исымауп, уырт сара сәиҳа иызмау Түркәтәыла азәи дыкам; тәым бызшәәкәа рыла итыцхәуауы кыр сымауп. Түркәшәәла иыуы, аха иы-зтымцыз анап оыра тынхақәагы рыхәәлақәа сымауп». (Д. И. Гәлиа ихьз зху Ақсуацәаратә институт адиалектологиятә лаборатория архив). Уи ағәра ганы дыкан иақсы-амыз ақсуаа рқуыры шизымуау.

Омар рақьхәтәи аоыра (анбан) ихы иаирхәон 1928 шықәсанза, атырқәа оыра алатин графикахь ииаргаанза. Нас иара алатин оыра ихы иархәаны алфавит фыц кәицә-ит, уи акәын ихы иаирхәозгы. Дыш-неи-шнеиуаз Ақсны рхы иадырхәоз,

рыхәба (Мархалиа) изаашьыт ашәкәкәа иуан: «Сара 89 шықәса срықәуп, сапсышәагы хьлгәжәкәа Ақснынтә иааргаз ақсышәә цқәа ауп. Урт дәәа бызшәәкәа рызды-руамызт... Ақсынтәи... апоетцәа ражәеинраалақәа рғы рақсышәә бзиауп. Ацаратә (анакатә) оымтә-кәа рғы зақсышәә бзиау мацзоуп, 50–60 шықәса рақьха шәақсышәә иаха игәәан, шәақсышәә иац-пхьезе иагәаит, итағсахаит. Ари гәжәжәауп». (Омар Бигәаа Ақсныка иаишьыт ицстынхәтә шәйкәкәа / XX ашәышықәса 70–80-тәи ашықә-сқәа рзы/. Иеиқәиришәәит, ақьхәжәә иидит И. Р. Марыхәба. Ақәа, 2006. Ад. 26). Анаос уи иазгәәйтәи ахә-аанырцәтәи ақсуаа рақшәә аґа-гылазаашьагы: «Хәра араагы хәпсышәә иацпхьезе иагәаит, аха ақсышәә школгы хәмам, ихаургы ақсышәә рцәуы (ақсышәә граммер здыруа) ағар ыкам. Ус анакәа, ақсышәә иақьырхара Ақсынаа ишә-уалуп». (Иара уака. Ад. 27). Омар иақшәәи Д. И. Гәлиа итәжыуаз ра-қьхәтәи ақсуаа газәт «Ақсны» ианыз астатиақәеи, ажәабжкәеи, ажәеин-раалақәеи рбызшәәи еиғәурпшыр, игәәоит урт акыр ишеизаагәоу. Аха Ақсны амилацтә сахьаркыратә литература фиауан, Түркәтәылан, Омар иеицш иказ азәкә-оыцқак рақәымзар, хатәи бызшәәла али-тературатә оымтақәа апыццәз ала-мала дүпыломызт; уака зынзагы икамызт есымша аус зуаз ақсуа школкәагы. Убарц ирыбзоуразар-гы қалап Түркәтәылантәи ақсуаа рынонцүқа ақшәә ажәйтә чыдара-қәа реиқәара.

Абызшәә азцаарақәа ркны ма-цара даанымгылеит О. Беигәаа; иара иеиликауан абызшәә иша-мадоу, ишацәаәху ақсуаа ажә-йтәтәи рқуыры ирмифологияи. Урт рьцәарагы иазикит Стампыл түркәшәәла итыжызы иусумтақәа ршьба: «Abhaz Tarihinin İskeleti» («Ақсуаа рқуыры аиғәартышәә»; 1971), «Abhaz Mitolojisi — Анаш ми?» («Ақсуа мифология ижәйтәтә-иума?»; 1971), «Hazret-i İbrahim'le Auhubla ve Kafkaslılar» («Хәзрәт [Аға-имбар ду] Ибраһим Аублаи кавка-заи»; 1975) «Kafkas Kaynaklarına Göre İlk Yarattıkları — İlk İnsanlık — Kafkas Gerçekleri» «-томкны («За-тәи ауаоытәысәтә цивилизация [ауаоышәә] ашәкәгыларә иазку

быхцәа рақәзар, урт ақсуа-азахә жәларын, дара аханатә иақсуаан, аха нас рбызшәә азахәшәә гәгәәла анырра анәйт;

– ақсуа бызшәә адунеи ағы ицәыртцыз рақьзатәи абызшәәкәа ируакуп; ақсуаа ажәйтәтәи аоыра змаз жәларуп (ари ахьыоцқак О. Бе-игәаа зусумтақәа акыр идыруаз Петербуттәи ацарауау, абызшәәды-ры Г. Ф. Турчанинов игәаангара иазааигәоуп); ақсуа бызшәәкынтә егырт абызшәәкәа ирыланагәлеит 2500 инареиҳаны ажәәкәа; Кавкази егырт атылақәеи ркны иуцпыло атыл хьызкәа (атопонимика) жәпа-кы ақшәәоуп изыдхәалоуп; Хәзрәт Ибраһим ибызшәә Кавказ бызшәән;

– ажәйтәзә гәгәәла иғәианы иказ ақсуа мифология анырра ду рна-тәит егырт ажеларқәа (мсыраа, абырзәнцәа уб. егь.) рмифология-кәа (ағырпштәкәа: ақсуа нцәәхә-кәа дырхьпхьазалоуп мсыртәи аамифологияи иеицырдыруа анцәа ду — амра анцәа Ра; ақсуаа ркынтә ауп абырзәнцәа рахь дышнанагаз Прометейгы /уи икыпцқәкәа Прым-ца ма Прымце ауп; нас уи Брыц-кыыл, Абырцкыыл, Абырскыыл хәа ижә иғәтәны ирхәо иалагеит/); ажә-йтәан абырзәнцәа анцәа хьызкәа зәырцаз Кавказ жәларқәа рақәын;

– иақсыуаан, псышәәла ицә-ажәон Адамгы, Идрисгы, Нухгы (Нои), Ибраһимгы уб. егь.;

– Ауыбла дпаимбарын (данцәа-рцәуын), ақсуа қрабз шықәзыргы-лаз иакәын, уи ихылцыз Ауыблаа роуп. Аубыцқәа ауыблауап хәа ахә-ара иашам уб. иц.;

– Нарц — хьзуп, Нартаа зхы-лцызгы Нарц иоуп. Нартаа раб Хнышь иакәын, Хнышь иаб Нарц иакәын;

– Ақсуа жәлақәа рахьтә зегь реиҳа ижәйтәу Ауыблаа роуп, урт рышьтахь ицә 2200 шықәса инаре-иҳаны рақьха Ақсны иахылаз, нас-гы Қыртыләи уи акәша-мыкәша ишьтоу адгьылкәеи зымкәыцкәыз ақшәа Фарнабаз (Ачба) ишьтра еи-уоу Ачаа (Ачбақәа) роуп.

Икалап, О. Беигәаа иахиркәә-еит хәа згәы иаанаго ыказаргы. Хәарада, Омар иусумтақәа ркны ирзаатгылоуп аимак-аимак цыыр-го азцаарақәа мацымкәан, иахьрәп, ауаоытәысәтә цивилизация ацә-ыртәи ағәиарәи инарымаданы; урт адунеиә ацарауаа дүкәа азәыры

итырцәахәәит, аха дара ақәеи иа-аратәи иезиклеит. Егьа ус ика-заргы, О. Беигәаа игәаангарақәа ихәәит, инартәангы еиуеицшым ааматериалкәагы ихы иаирхәәит, еиғәришит. Уи итәаамтақәа рғы иа-арцшуп ақсуааи, адыгаи, Кавкази рқуыры амазакәа жәпаки, икәыр-гьылоуп ақсуацәаразы акырза зца-куа азцаарақәа. Ацарауау зегьы идирбәит иахәа ақсуаа реицш икоу ажелар мац ржәйтә рқуыры уажәи изқәынхо Ақсны хөычы ахәәкәа ишьртцәуа, ашәышықәсәкәеи азкышықәсәкәеи рақьха урт адуне акны имоагысуаз ахцыз дүкәа ишрылахөыз. Уи ақуыры азбәхә захар аґахым роуп Ақсны еимцәаны знапәеи иаазгарц иашьтоу зегьы. Ць. Ахәбеи О. Беигәааи реицәәжә-арак ағы Омар иазгәәитәит: «Ақса-барағә ашәкәыюуыра шалагаз ақсы-уаа рыла ауп. Аха уиы хәтәаршәа-ом, ишхәтәарымшәа еицш рқуыры дьу. Ақсуа рқуыры озам... Ақсуаа — нырцәы икау, аарцәы икау — амхәырыра иагаз, ишагаз, икала-қәаз загы иазаауазеи, аха ақсуаа анцәа дышаны адәи дзықәицәз дришәәларц ауп, илпхә хәмазаит, хәшипшәуаа мацара хәаиуеит...». (Беигәаа О. Астампылтә иақсуа бжыы. Ақәа, 1990. Ад. 102–103).

О. Беигәаа жәашькәсәла ина-пы злакы ацәарадырратә усура алцшәкәа ипоезия инанымцшыр залшомызт. Шамахамзар иса-хьаркыратә пцәамтақәа зегьы оуп ақсышәәла (икоуп түркәшәәла иоу жәеинраалақәагы). Иахә уажә-раанзагы иажәеинраалақәа зегьы тыжжам. Ақьхәәкәа азәыры ир-дыруагы, дара ркына реишәа амоа уамашәа иубаратәи икоуп. Ишдыру еицш, Омар еснагь дзыз-хәауаз ицәдгыл Ақсны иарәи ра-қьзакәны еиниет 1975 шықәса-зы. Убри нахыс Ақснытәи амилацтә интеллигенция рхатарнақәа азә-ири иарәи лассы-лассы ашәкәкәа рыбжысуа иалагеит. Иара ашә-кәкәа иазаазышьтуаз (Руслан Гәәжә-ба, Игор Марыхәба, Анзор Мықәба уб. егь.) ақсуаа рқуыры, рмилацтә культура ирыкны азцаарақәа ма-цымкәа иртон; зны-зынла урт жәе-инраалапа ртәк кәицон; Ақсныка иаишьтуаз ишәкәкәа ркны иани-цтон иажәеинраалақәагы. Уаан-агы (1960-тәи ашықәсқәа рынцә-амтазы) акык-обак иоымтақәа Ақ-снынагы иаахьан. 1967 шықәсазы ажурнал «Алашара» 9-тәи аномер акны икыпхьын иажәеинраалақәа хцә: «Соушәыж!»; «Прометей иб-жы: Ах, псеивгартак!», «50 шықә-са рақьхәтәи гәалашәарахк». Иара абри ашықәс азы «Алашара» 12-тәи аномер инанын «Зылан» зыхьыз дәәа жәеинраалак. 1968 шықәсәзы «Алашара» 7-тәи аномер ағы икы-пхьын «Жәеинраалак: «Еидчалара ныхәа», «Ацаратәи (амсылман гы-рыцы) адвокат Цьахит Илхан ақсышә-ала ииоыз ахияжәә». Ашьтахы О. Беигәаа иоымтақәа изныкымкәа ирнырцәит ажурналқәа: «Алаша-ра» (1989. № 8; 2005. № 2; 2005. № 4; 2006. № 6), «Ақәа-Сухум» (2005. № 1); агазәкәа: «Аидгыла-ра» (1989. № 1, октябр 6; 1991. № 3 /012/ [ари аномер аманы ақьха агазәт тыцит ми 29 рзгы], сентя-бр 6), «Етәацәа» (2003. № 1 /6/; 2011. № 7–8 /69–70/) уб. егь. рғы.

Апоет иажәеинраалақәа акыр кы-пхьын «Ақсуа поэзия антология. XX ашәышықәса» акны (Ақәа–Москва, 2001; 2-тәи атыжыра — 2009). 1990 шықәсазы Ақәа итыцтә О. Беигәаа рақьхәтәи иажәеинраалақәа реизга «Астампылтәи Ақсуа бжыы» (ие-икәдыршәәит В. Ағьба, Р. Агәәжә-ба, Ць. Ахәба, В. Ацнариа; ақьхәжә-лоит Н. З. Тар-пхә). 2006 шықәсазы Ақәа И. Р. Марыхәба иеиқәыршә-аны, иақьхәжәагы аццаны итәжыит ашәкәы «Омар Бигәаа Ақсныка иа-ишьтыз ипстынхәтә шәйкәкәа (XX ашәышықәса 70–80-тәи ашықәсқәа рзы)».

О. Беигәаа ипоезия ахьцхь-ртә хәдақәа иреиуан: ақсуа жәлар рқуыры ду, махәта рақәала еи-лоу рдоухәтә культура, рәапыцтә рәимтақәа, урт рбызшәа, рсиу-жеткәа, афольклортә хәсахақәа (Абырскыыл, зылан уб. егь). Апоет инартәаны ихы иаирхәәит ажелар ркышыра зныпшәа ажәәкәкәа; урт акыргы еизигахәан. Убри инаццан-гы, Омар идыруан уарла-шәарла Стампылка изынарышьтуаз (еи-ҳаразак иара 1975 шықәсазы ра-қьзакәны Ақсны данаа ашьтахь) (Алгарта 5-тәи ад.)

«САРА САҔСУАРАЛА АУП СЫҔСАБАРА ЗЛАХААУ...»

(Алгарта)

азык-оыцбак аҕсуа шөкөйүүцөө (Д. Гэлиа, С. Чанба, Г. Чачба, Б. Шынкөба уб. ег.) рөмтөкө; урт ирыкны астатиакөөгү икы-пхыт еиуеипшым ажурналкөи ашөкөкөи ркны.

Апоет ажөинраалакөа июан 15–16 шыкөса анихытүаз инаркны. Уи июымтөкөа ркны иудылазом аидеология згөйлжжуа ацөахөкөа. Уи идиологиас имаз Аҕсуара зацөк акөын. «Сара саҕсуарала ауп сыҕсабара злахаау. Сыҕхыз иалоу иассы аамтөк сыгы итау, сызгыгөшыу Аҕсууара ауп, Аҕсышөа ауп». (Бөигөаа Омар: «Сара саҕсууарала ауп сыҕсабара злахаау». Автобиографияте очерк... Ад. 102). Омар изы Аҕсуара зегь ацанакан, уи иахөтөкни ахатөи бызшөа, Аҕсадгьыл абзиабара, ажелар ртоурых, ркультура, рдаскөа, ркөабзкөа убас егыртгы; иҕсы ахьынзатөзгы имч-илшаракөа зегь зыкыз Аҕсуара аиқөырхарөи, ахьчарөи, адунеи иаламзца акацарөи ракөын. Иара ибзицөкьаны еиликаауан уи амч ду шамаз, еиуеипшым адинкөа хөзцө аҕсуаа шеифанамыргыло, ишеидна-рпысу. Агөра ганы дыкан ажелар ра-псуара анырцөыз — ииазаар шал-шоз. Иуҕар аует ипоезиа зегь гөйцөс иамоу, изыкы Аҕсуара ауп хөа, уи алахьынцда аарцшроуп измадоугы. Уи азхөйцра ауп шытөс ирымоу итцарадырратө усумтөкөагы, иаизакны идунөихөапш-ра зегь. Убри акнытө, О. Бөигөаа ипоезии итцөамтөкөи шытанкыла еидхөалоуп. Жөеинраалакөагы рифмала еиқөыршөоу астатиа кьөкөа иреипшума ухөа икоуп, урт арцаратө цакы рмоуоп; убаса-ла апоет, ацарауө итахан абзшөа, амифология, ма атоурых зца-аракөа рзы игөаанагаракөа аҕхьөо икынза анагара; ажөинраалакөа, иара ишипхьөаз ала, ахьытцөкөа ргөынкыла дьрмарион. Апоет июымтөкөа, дара рцки, излаөу аформөкөи рыла, иушар калоит х-хөтөкны: 1) арцаратө цакы змоу, автор абзшөөи, атоурых, амифология и ухөа егыртгы рзы июу агөаанагара шыақөзыргөө, нас-гы ааҕхьаратөи апублицистиктөи кызыла змоу аюымтөкөа; 2) жөеин-раалала июу ажелар рөапыцтө хөа-мтөкөа; 3) алирика цкьа иацанакан, ма уи иазааигөу ажөинраалакөа; апоезиа аганахьала, урт, хөарада, еихагы реалыркааует.

Актөи агөйц ахь иацанакан ухөа ухөартө икоуп ажөинраала-көа (урт рыхөтөк иахьауажөраан-агы икыцхьым): «Бөигөаа Омар инышөынтра хөа ианыу», «Хьажөа ацыкөа», «Ажөйтөтөи аҕсыуа тарчөи ианыз анапы цкьа еицых», «Аҕсышөа», «Грамеркы иахьөауу», «Иаҕсыуаан», «Арцара», «Иашөи хөахөи еицөи кшауп...», «Гүхаду», «Хабөаца анцөана Цыуына лыла рхьа ауаоышөа шапшыртца», «Ақөултүөреи ақөултүөреи», «Ацха», «Төаудын, урт ахьмызт», «Шөи «Маркыра ныха» иахьсхөа-ауа акөы?», «Төацөара шапшылаз», «Мацөы», «Аҕсышөала «Да» зыхь-уу», «Мтарабага (саат)» (ари ажөе-инраала иамоуп латин шрифцла июу аварианткөа, дара ахьөипшкөамгы мацым), «Өыра аҕшызцда аҕсышөа-ан» (ари атемала июу еихагы инө-ицыхыу, «Өыреи цкьарөи аҕшы-зца» зыхьзу дөа жөеинраалак), «Хьажөа пшькьөкөа», «Хьашьцөа, шөымш аабзиахааит!».

Аобатөи агөйц иацанакан О. Бөигөаа июымтөкөа (жөеинраалала июу ажелар рөапыцтө хөамтөкөа) иреи-оуп: «Нартөа» (ишыақөгылоуп абарт ахөтөкөа рыла: аҕхьажөа, «Нарт Хнышь», «Сацаныиа Гөашьа», «Са-таныиа лыонт нькөгөашьа», «Нартөа реицба Сасрыкөа дшыршьахьуаз — уиу иурт шеикьырхөз — Амца шааигаз», «Сасрыкөаи Адауцөаи Амцеи»), «Барчын Хакөйцөи Бра-скыль Прөмөтөи». Ари агөйцөхь иудьхьазар калоит О. Бөигөаа жөе-инраалатөс ианицөа аҕсуа жөаҕк-ақөа. Зызбахө хөоу зегь уанза цьаргы икыпхьымызт; анапюымтө-көа Д. И. Гэлиа ихь зху Аҕсуаатц-аратө институт адиалектологияте лабораториа архив ағы иштыоуп. Арт аюымтөкөа афольклори алите-ратуреи рыбжьарашөа икоуп. Урт аццоуп О. Бөигөаа Тьрқөтөылан ианицөази (иазхөоз ишырхөацөкөа, ражөахөа еиқөырханы итөиуан хөа ахөара удаюуп), насгы Аҕсынтөи

изынарышьтөуаз ашөкөкөа ирныз афьрхөацаратө хөамтөкөи рышьа-тала; жөахөарадагы ирныпшөуеит апоет инапы. Цабьргыууп, Са-төни-Гөашьа илызку афольклорте рөиамтөкөа (Сасрыкөа иира убрахь иналацаны) иара усгы жөеинра-алала (ашөаны) анцара иахьзөит аҕсуа царауаа ихөосыз ашөышыкө-сазы; урт О. Бөигөаа икөымшөаөкөа дыкамьзт. Аха нартаа ран илызку ахөтөагы Омар аханатө ишьтөка-аз ипоезиаге жөахөала июуп, иа-адыруа аөапыцтө ашөа еицхьым; апоет ихь иаирхөөит еиуеипшым асахьаркьратө хархөага фьцкөа. Егьа ус иказаргы, зызбахө хөаму арөиамтөкөа (урт «апаспорт» шры-мамгы; афольклортцөара аҕкара-көа инарыкөыршөаны ишанцөамгы /иарбам зыкнытө ианцоу, уи икөра, иахьанцоу атыц уб. егь./) аҕсуа фьр-хөацаратө епос тьзцауаа ацарауаа рызхьапшыр ахөтөу, иибан акөзар аюымтөкөа рөи иудылоит шамаха-зар цьаргы икам асиужөткөа (дара ажелар рөапыцтө хөамтөкөа ркынте иаагоуп хөа ухөартө икоуп). Икалап, хцарауаа Тьрқөтөылан инхө аҕсуаа рөапыцтө рөиамтөкөа ргьырак зны еидкыланы итрькьыр, уажө ицөы-рцуа азцааркөа ртөк акацара мари-

Акы сашьтам, Аҕсны!
Ах, угуағы сыпсында,
Сааугөйтөуакрын Аҕсны!
Иара абракагы иугөалам-шөар ауам Б. У. Шынкөба казара дула иөитөиғаз Гьаргь Чачба игө-ытшьаагоу иажөеинраала каимат «Уарада», О. Бөигөаа ибзианы ии-дыруаз, атырқөшөалагы ирцөажө-аз. Аиҕага кьыпхьын О. Бөигөаа иусумта ду «Kafkas Kaunaklarına Göre İlk Yarattılışlar — İlk İnsanlık — Kafkas Gerçekleri» 2-төи атом акны (Ад. 276). Уи ағы алирикатө фьр-хөаца илахьынцда цөгьа ала иаар-пшуп апоет ижелар гөакьа ртраге-диатө тоурыхгы. Машөыршөкө аө-зам О. Бөигөаа атыжьра иазыкаи-тоз иажөеинраалакөа реизга «Уара-да» хөа захьзитац. Гь. Чачба иихөо «Уарада» ауп Омаргы иихөо, аха ихөөит иара ихатө бызшөала.

Апоет игөацөкөа, ипсөдгьыл дшазыкөу, Аҕсни аҕсуа жөлари рла-хьынцда рныцшөуеит ажөеинраала-көа: «Сы «ыхь» бжьы зны уахөп...», «Чкалапыа Махмуд илақмар» (1918–1920), «Мчыла иызгаз итө-ым».

Омар июымтөкөа уанрыцхьө, иузғөамтарц залшом Аҕсны ами-латтө культуреи, алитературеи,

Ахьыба Хьы!» (1988). Урт ркынгы апоет ихь иаирхөөит жөаөпкөкөа, егырт ицөахөаөкөа жөпакы афо-ристикатө кызыла рьмоуп. Актөи ажөеинраалакөа О. Бөигөаа аҕак ииҕөит «Амшын сырга иуулакгы...» хөа изышөы В. Ахьыба. Атөым дгьыл игөжөажөө икөхөз, уахьгы-өынгы зыпсөдгьыл зыбла икылаз, иөипхь-уаз, забөаөа ртөылахь ахынхөра иазгөышыуаз апоет еиуеипшым аҕа-гылазашьа удадөкөа ирыкькыны зы-псөдгьыл ааныжьны ахөаанырцөка ацара згөагыз Аҕсынтөи иашьа-апо-ет иажөа ацкы имхөакөа дьзтынчө-мызт. Ауаоы игөи аншу, икөышра хьацүазар акөхап... Уи акөзаны иры-хьыз хөжөлар XIX ашөышыкөсөзы? О. Бөигөаа иакара еилызкаауадаз аҕсадгьыл ацөызра закөу.

О. Бөигөаа ихөарц итахуп: «Зы-псөдгьыл зцөызыз — зегь ицөызу-өит». Ацикл иацанакан егырт ах-жөеинраала ркны апоет, еихабык иахөсабала, В. Ахьыба дилабжөит, игөынкылагоу ажөақөа ихөөит. Цөы-уарала зцааракгөи уызшөм; «Зыгө-ацьр цсыу ахата / Ха хьы иыцсыу дьрыуауп», — июөит апоет. Згөи кахөз, ипсьөхөз изыпшөу аюуп — атөра; мөас икоу ақөаароуп, ақөа-ракөагы еиуеипшым («Ухөалахар,

хьы аҕсуаа рхьыцхьазарагы дыкан. Лыпцтөзаара далцит иара уака 110 шыкөса дшыртагылаз.

О. Бөигөаа иажөеинраалакөак ркны инартөбааны ахархөара амо-уп Абрскыль иахөсахьа; апоет иу Прөмөтө, ма Прымца хөа изихөөит. Прөмөтө—Абрскыль изку ахөамтө ус башамаша дазхьампцзөит автор, уи асиужөит ихь иархөаны игөтөхө-көа аиарпшөуеит иара. Ажөеинраала «Зда сьмам сьбжьы» акны алири-катө фьрхөаца (апоет ихацө) иажөа далөуп Прөмөтө, дзышьтөугы иара июуп. Избанзар иара Прөмөтө дие-ицшар, ижелар рьмац иулар, урт рацөа ахьирхөлар итахуп.

Прөмөтө иахөсахьа еиха инагз-аны иаарпшуп ажөеинраала «Про-метө ибжьы: «Ах, цсөивгарцк!»» акны; арака ицөыргоу Прөмөтө абырзен миф афьрхөаца, ацакьа иадөахөалоу Прөмөтөи еихагы дугөалаиршөөит. Ари цьашьатөзам, абырзен миф ахьцхьиртөкөа рзы О. Бөигөаа имаз агөаанагара уа-нахьөйцпакь (аҕсуаа роуп уи амиф ацөырцра зьбөзоуру). Аюымтөа шыақөгылоуп афьрхөаца имөнолог ала, иагьаныпшөуеит Прөмөтө игө-акра, игөжөажөа.

Ари аюымтөагы Прөмөтө иахөсахьа дацубаауөит апоет ихацө; уи атөым төылаө дзөцөи ихьы ибөит, имацхөит дөилызкаауа аөызцөагы; ибжьы иргоит, иргоит, аха изахауада, ипсы еивызгаша ла-шарак ибар итахуп, аха уи изьрбө-да...

Прөмөтө иахөөитөра иазку ах-шытцөк аарпшуп ажөеинраала «Ал-баөөөарөи Прөмөтөи» акны. Арака апоет «сылбаөөөара» (азхьөөөа, мамзаргы азлбаөөөа) хөа ихьы иаир-хөө ажөа аметөфөра хөа цкы амоуп; уи ала ицөыргоит амца зыргоу, ацынгылакөа зегь зьрхөашө иара ихьыртөкөа; урт роуп Прөмөтөгы иахөөитөра зылшө.

Ажөеинраала уызнархөыцуа рацөоуп. Уахьы иаиуөит ацөгьөи абзиөи реиөагыла, ахөаөитра иазгөышыуа, атөра иаөагыланы икөөө ажелари аҕсадгьыли уб. егь. «Албаөөөарөи Прөмөтөи» амот-ивкөа упылоит «Мчышь азы» зы-хьзу ажөеинраалакөагы.

О. Бөигөаа дьзхөыцуаз аҕсуа жөлар рлахьынцда мацара акөза-мызт, уи илапшхөаа адунеи зегьы иахьзон. Иара гөтөхьа иман адуне-иө имоацысуа, ауаатөюса ица-зырбго, аҕөйцш цөгьа рзычөаө ахтөыскөа; урт ицоурам, ишөартөу ацөырцракөа хөамтөзтөи ауаоышөа (ацивилизация) ахькьа-пкьақөа шракөу ибзицөкьаны иөиликаау-ан. Аҕсынгы ари адунеи иахөтакуп, цьара рыцхара дуззак каларгы, уи иавсны цашьа йказам. Ауаоы да-көөымцзакөа дыкөызгаша абцар фьцкөа раццара дөауп; ауаа, ажө-ларкөа рыбжьара иаҕарара, азе-илибамкаара, иаөымгра атыц ду ааныркыло иалагөит. Афилосо-фиатө-фантастикатө жөеинраала «Гүхьз иысбз аиқөынцөа» акны аҕпжөара амоуп атрагөдиатө па-фос, иубөит акаамөт хөа ззырхөө ацөаара. Алирикатө фьрхөаца ипхьы акны ицөыргоуп иуагөимшхароу асахьақөа.

Апоет, амсылман дин шизаа-игөоугы, иара изын Аҕсуара иаца-наку еихагы ирацөоуп, убри ауп ирхөө абарт ицөахөақөагы: «Хө-псыуара хөөимырцааит, / Аҕсыуа жөлар рзыиырцааит». Арака иу-агөаламшөарц залшом абиблиатө мотивкөа зныцшөуа Д. И. Гэлиа за-төи иажөеинраалакөак (урт кьы-пхьын 1912 шыкөсөзы итыцтөз апоет рапхьатөи ишөкөи «Ажөеинраала-көөи ахььыртөракөөи» ркны), иах-хөап: «Бзазара июөуп згөи итоу эғы иззархөа...», «Аҕьчра», «Аччаи», «Хөцөын дьу», «Ацаракөа зегьы иреихөу», «Ипсны ибзахаз иажөа» уб. егь. «Ацаракөа зегьы иреихөу» ағы ишхөоу ала, нцөа дьзмам ауа-оы ацөгьара кайцар алшөит, анцөа игөамгхө каццө анарцөгы бзиара изыпшым, цьаханым дтөашөит.

Д. Гэлиөи О. Бөигөааи ө-динхөара дук (ақьырсианреи ам-сылманреи) ишыркөныкөозгы, ир-хөө еиқөшөөн, дара адинхөарақөа-гы рыпринцип хадақөа еиөагыло икам. Апоетцөа рөыцьагы рапхьаз-агы инаргыланы ргөи ицхөз аҕса-дгьыли, ажелари, Аҕсуареи, ахатөи бызшөа икөырхөари ракөын; урт иагырзыркит рьцстазара зегьы.

(Икыпхьуп иазьыркөагы)

«Уымца харцны усшөында, Ных схөарымызт, Аҕсны!»

ахаргы.

Лымкаала ирзаатгылатөуп ахцатөи агөйц иацанакан О. Бөигөаа иажөеинраалакөа, урт апоет егырт рөиамтөкөа ирылукаауөит рсахьаркьратө-өстетикатө өазара аганахьала. Аюымтөкөа ркны дубө-ит гөыроала итөу, өснагь ажелар рлахьынцда иазхөыцуа алирикатө фьрхөаца (автор ихацө); уи ихьақөа еихөаразак изьргөгөа, изьыржьыжь-куа ипсөдгьыл дакөыганы дахьыкоу ауп. Ицөоушьаратөгы иказам уи ипоезиа зегьы цөахөа капшыла иахьагөйлсуа аҕсадгьыли ажелари тема. О. Бөигөаа июымтөкөа афор-ма аганахьала ирыгыу йказаргы, уртөыртөуөит рьццарала, раар-трала, ирхьылцуа адоухөтө мчара-ла.

Ажөеинраала «Астампылтөи аҕсыуа бжьы» (1968) акны иаар-пшуп зыпсөдгьыл иакөыганы икоу, уи иазхьауа, игөжөажөө алирикатө фьрхөаца иахөсахьа. Уи амшын ағыкө дыкөгылоуп, хара дыпшө-ит, ихөыцра зегьы мшыннырцөка ихоуп, уа, ипсөдгьыл аөоуп ипсы ахьыкоу. Ныхькы, Аҕсны агөа ил-цөызыз лыкөын, «ччара зхаштөыз», дьзыцшуп ан (аҕсадгьыл асимвол). Игөакуа ани цкөыни еимаздо апша зацөык ауп.

Аха апоет абасцөкьа ицарым хөа дгөыгөуөит, агөра игоит иани (ипсөдгьыли) иарөи анеиқөшөаша аамтөк шыкало:

Згөагь мпысуа ирыцхьырааюу аамтөи гөагы хөахөаны, зны хөиндыриап, ибацарыи, саагөйдьыклап срыгөгөаны.

Апоет ипсөдгьыл дафьнцөауа бзиа ишибө, уи азы ихьы дшөам-гзо аапшөуөит ажөеинраала «Са-ушөыжь!» акны. Азныкы иааугөа-лашөөит ацөанырра гөгөа зныцшөуа А. Е. Лашөриа ицөахөақөа ипоема «Аиубилөитө» акнытө: «Сыпсөд-гьыл, Аҕсынтөыла, / сузхөыцхөөит акры... / Схьи-сыпсы реицш / бзиа усымбозар сара: / Ихьртөаөит сыхөада иныкөкны ақды». Арт ацөа-хөақөа агөйцкьа ацантө иаауөит, мцра рыцөам. Аха урт зыюуа апоет ипсөдгьыли иарөи еимодоуп, еицө-хьыркьам. О. Бөигөаа иакөзар, уи илахьынцда атрагизм ду агөйлжжө-өит; «Саушөыжь!» ағьгы, егырт июымтөкөа жөпакы ркнеицш, иубөит «атөым жөоан ацөа» тынч цстаза-ара шимам, ипсөдгьыли иарөи реи-ниара дшазгөышыуа. Уи игөйтшьа-агоу ибжьы рхьшөуөит игөахөақөа; ари абыжьгы — атөым дгьыл икө-хөз аҕсуаа ирыбжжөуп.

Сузыгөынкьуа цсык ала, Сузыгьызуа гөык ала, Пшьышөныцкьыу идыргьызуа, Зьуарада схөаө, стөыла, Пшьышөныцкьыу аҕсыуаа Иөцдыргьызуа бжьык ала,

Схьы итау, сгуы итау, Аҕсны!
Сөйгразбылуа, Аҕсны!
Аҕсабаран уа учьыда

анаукеи рхьыцхьиртөагы игылаз Дьр-мит Гэлиөи иарөи рдоухөтө еимад-ра. О. Бөигөаа илирикатө фьрхөаца ипсөдгьыли иарөи ахьөиөыкоу гөнигоит, Д. Гэлиа иажөеинраала «Сыпсөдгьыл» (1920) акны апоет апсы ахөтөаны дзөаөажөө ипсөд-гьыл алахь еиқөуп; уи икөыргыло азцаарақөа рыла иубөит иара зта-шөаз арыцхара хьааны ишагроу, нхьцкьа иагаз ацөицөа ишырхьцөы-уо.

О. Бөигөаа дьзмыртынчуа ахьаа аныпшөуөит «Аҕсны, Аҕсны!» зыхьзу даөа иажөеинраалакьгы. Уи игөалаказара, игөжөажөара-көа цөырыргоит ацөахөақөа: «Сы-иахьагы уа уыла иытөны иыиөит, Аҕсны! / Еихьсыгьра зкөым уымцаны сара усыгьрауп Аҕсны!»; «Ма стөыла уөи сыпсында, ма суызхьауа сыб-зазааит!», «Уыгөхьаа иага сабьыр-гы, саблааит, уымца салазааит!»; «Уымца-харцны уысшөында, ных схөарымызт, Аҕсны! / Уымца гөагь-ны усыгьразааит, / Сгөыгьра цымцөа-өит, Аҕсны!» Аха апоет илирикатө фьрхөаца, егьа гөахөара дамөахькы дыказаргы, гөыгьрақөак дьныркыло-ит, «имгөйгкөа ипсөада» хөа; Аҕс-ни иарөи шеиқөшөогы агөра игоит: «Мамау, мамау, сгөыгьра ццөам, зны хөибзайухп, Аҕсны!»

Цоуп, арт өйцьа амилаттө куль-тура апатриархцөа еибдадыруа-мызт, урт Амшын еиқөа рыбжьан; Д. Гэлиа ипсы ахьынзатөз еиқөшөа-ратөгы аҕагылазашьа йкамьзт. Аха дара ө-жөоанк рыцка ишыкь-азгы, рхьаақөа, рхөыцрақөа еиқө-шөөн, гөыроасгы ирыман Аҕсуара (ахатөи бызшөа, амилаттө культура уб. егь.) икөырхара, Аҕсни аҕсуа-аи ртоурых ду атцара, азыргара, алитература арөиара уб. иц. О. Бөигөаа ибзианы еиликаауан Д. Гэлиа дуаоы лашаны, дөиқөырхөоны дшырызгылаз Аҕсны аанхара зла-хьынцдахь аҕсуаа; жөеинраалакьгы уи изимкькөа шпакалоз. «Гэлыиа Дьрмит ишөафьы» (1976) зыхьзу ажөеинраалакьгы апоет июөит:

Иуацөуө сзымхөаө сгөи иалауп, Уыхьыз сгөи ианөаалауп, Уыцсы ацөака сыпсы йкауп, Рьыгы Гэлыиа Дьрмит дьу!

Аҕсадгьыл агөхьаагара гөгөа-ла ирныцшөуөит ажөеинраала «Ах, угөаны сыпсында, сааугөйтөуакрын Колхида!», насгы апоет Владимир Ахьыба изку ацикл. Актөи аюымтө рапхьазгагы инаргыланы ишыақө-наргөөит ажөытөзтөи Колхида Аҕсны шакөу. Апоет дазышөахөөит Аҕсны, ажөа хьрыкыла асахьа тьхөу-ит уи апшзара, Анцөа ибахца еипшөу төыланы иаиарпшөуөит иара; уи из-гөакоу аҕсабара дахьалхөадаахь-гы игөи инархьөит. Апоет игөы-былра хөаөк амазам:

В. Ахьыба изку ацикл цшь-жөеинраалакьгы рыла ишыақөгылоуп: «Сара сгөыцуа схандөуөит» (1973), «Ахьыба, сашьа!», «В. Ахьыба иахь сыцхөатө», «Омар уыиашцтым,

АЛИТЕРАТУРАТӘ ЕИҘЫЛАРАҚӘ

АПОЕТ ИМРА ҘАШӘАЗОМ

Қыазым Агәмаа ишихәәтәкәяз «Асолдат имра Ҙашәазом» хәа ауп, сара «асолдат» ахатыпан «апоет» хәа исыпсахит, избанзар Ақсадгыл аншәартуу ииәкәу ахы зегьрағхәа згәи иаахо апоет иоуп. Убри акнытә, арт әжәәкәа ирымоушәа збоит ирзеипшу Ҙакык: апоет дсолдатхоит Ақсадгыл аншәартуу, асолдат дпоетхоит уи ашәа аназхәатәу, аиааира зыбзоуруу рыхьзкәа анышьтыхтәу. Қыазым Агәмаа дреиуоуп, аҘарауау Ш.Инал-иҘа иажәәкәа рыла иаххәәзар, «Хәжәлар еиха изыкәгәуғаз ашәкәәюәә...»

Ари аены Очамчыра араион Ҙәада ақытан имоапысуан Қы.Агәмаа диижьтәи 101 шыкәса аҘра иазкыз айылар. Ҙыпх әкәзар, Акәа иазгәәтан Қы. Агәмааи Ҙ. Ҙьонуеи иижьтәи шөышыкәса аҘра. Апоет дызлияаз ақыта даеакала иҘшзан, «АҘыр-Ҙырхәа ианьмаҘәысуа, агәыр-гәырхәа иандыдуа, аҘык-аҘык хәа ианхысуа, угәи архәарит аамта уа» - абас зыхәәз ашьхәкәа еиха ихаракын, аха ауаә иагхәа ишьтоушәа еиҘакрада иаагшуан, агәалакара бзиа рыман аҘаюәә, арҘаюәә, Ҙәадаа зегь. Апоет ишыкәсқәа рахьтә АнҘәа икынтә иара иәтәашьаз өажәижәохә шыкәса ҘаҘык ракәын. Арт ашыкәсқәа рыла илшеит Калинин ақалакә ағы аҘара ду алгарагы, АҘсны аҘсуааи ирызку әжәеинраалакәа раҘарагы, Ақсадгыл аға данақәла, абьбар шьтыхны уи иағыларагы. Қы. Агәмаа иниҘыз ашыкәсқәа ракәын имачыз, иара – ддуззан.

Қы. Агәмаа диижьтәи 101 шыкәса аҘра инамаданы аены ақытахь иеит еиҘырдыруа аҘсуа шәкәәюәә, араион ахада Хь. Ҙьопуа, араионтә Еизара аихабы Б.Кәйтниа, аҘара әкәша аихабы Ф.Ҙьынцәи, апоет иуацәа, изааигәаз ауаа. Ҙәада иаланхо хыпхәзарала егырт аҘсуа қытқәа ирылхәәо икамзаргы, ари ақыта рдыруеит АҘсны аҘбаба азызбахьоу, аҘхы азказтәахьоу ауаа рыла. УбарҘ рхыпхәзарәә рыхьз ххәар ауеит иаамтамкәа зыпҘазара иалҘыз, АҘсны анҘыцгы еиҘырдыруаз аҘуурхьтәаю Г. АмҘба, Қы. Агәмаа иоымҘкәа ғырхәала издыруаз апоет К.Герхелиа, АҘсны еиуеипшым амаҘурақәа змаз Ф.АмҘба, иара убас ауаажәларратә узсуы Н.Ашәба, аҘарауаа В.АмҘ

пҘа, С.АмҘпҘа, А.Ашәба, аспорт аду-неи ағы зыхьз дыру У.Агәмаа, ашәахәәо Б.АмҘба, АҘсны афырхәәа Р.КәарҘиа, А.Воуба, Г.Шьоууа ухәа егыртгы.

Қы. Агәмаа изкыз айылар амоа-дҘара хаҘаркын аҘсуа сахьаҘыхоы Н. Логәуа ирәыцыз, - апоет абоа иалху ибака аартрала. Уи иахаршөыз аҘа-ха шкәәкәа ахыхра азин лыртәит АҘснытәи АхәынҘқарратә университет астудентка Л.Агәмаа - апоет Қы.Агәмаа имаҘа. Ашкол адиректор А. Ҙлиа пату ақәҘан дахәәжәеит апоет изкны имоапысуаз айылар аҘақы, насгы иазгәәлтәит аазара аус ағы аҘсуа доухәтә култура иалшо шма-чым. Ари ашьтахь 50-шыкәса инар-зынапшуа ашкол ағы рҘаюыс аус зу-хьоу Н. АмҘба асасқәеи аҘшәәцәеи наипхәит ашкол аҘағхәа шыкәсқәак уажәәғхәа араиони ақытәи еиҘыраань идыргылаз афырхәәа рбакахьы. Ашколхыкәә азәи-азәи инеимданы рысасқәа ирзеитархәеит ари абакағы зыхьз ану ақсадгыл ахьаюәә ртоу-рых. Ганк ағы ианын 1941-1945 шыкәсқәа рзы Асовет Еидгыла иақәлаз аҘаҘәа ирәагылан ақәҘара зхы ақәы-зҘаз Ҙәадаа рыхьзкәәи рыхәләкәәи, уи аварәә - 1992-1993 шыкәсқәа раан АҘсны АҘынцәытәыләтә еибашьран аға иәағхәа зшьамхы азырсыз ақыта ахьзырхәәағәкәа рыхьзкәәи рыхәләкәәи. Уахь инагоу амоа ашьац ыкәиаазом, избанзар уи иахылапшуеит, ашәт шьыҘәрақәа ыкәырҘоит аҘа-оҘәа, арҘаюәә, ақытауаа.

Еиха инартбааны Қы. Агәмаа иҘсазаарәи арәиаратә мөеи ирылацәәжәеит аилатәарағы. Инартбаан ашәкәәюәә Ҙсабарала имаз аба-оҘатәра, иоымҘкәа рсахьаркыратә Ҙыдарақәа, зегьрағхәа иргылан апоет ибызшәа аҘқьара, иуаюра ду аазыр-пшуаз иажәеинраалакәа ғырҘшыгас иааганы инеимда-аимдо ажәәхә ҘарҘеит ашкол адиректор А. Ҙлиа-пҘаи ашкол аҘара әкәша аихабы И. Ҙсардиа-АмҘпҘаи. Уажәы-уажәы иа-ацәырҘны рырҘаюәә рыхьгыларақәа апоет иажәеинраалакәа ныбжьадыр-гылон, ашәаны ирхәон, насгы аинс-ценировкәәа ҘарҘон ашколхыкәә. Апрограма иазызыруаз дарбан-заалакгы ихы-игәы ркынза иназон, аҘсазаара игәадырҘхон, изынры-

жьуан еиҘакра зкәым ашьхә асахьа-кәа, арәашкәа рыхьтыбжькәа...

Айыларағы икәгылеит апоет-академик, АҘсны ашәкәәюәә Рас-социация анапҘагы М.Лашәриа, насгы гәаларшәагас абиблиотека иазынижыт «АҘсуа поезиа антолог-иа», АҘсны ашәкәәюәә Рәидгыла ахантәаы А.Мыкәба, АҘсны ашәкәә-юәә Рәидгыла аҘкыпхькәу амаз-аныкәао, алитературатә газетә «А-мҘа» арәдатор хада В.АҘҘазоу. Ашә-

кәәюәә рыхьзала уи ашкол хамҘас иеитәит Қы.Агәмаа ипатрәт. АхәылҘаз ағы икәгылан ажә рхәеит, Апоет ио-ымҘкәа ирыпхәит Г.Сақания-пҘа, А.Лагәлаа, арәиаоы изкны ажә рхәе-ит иара убас аҘарауаа В.АмҘпҘа, А.Ашәба ухәа егыртгы.

Очамчыра араион ахада Хь.Ҙьопуа иазгәеитәит аҘыхәтәнтәи аамҘкәа рзы лассы-лассы имоапы-суа ишалагаз асахьаркыратә ажә азказәәи араион ауааҘсырәи ре-

иҘыларакәа, уи ахәшьара бзиагыы аитәит.

Агәмаа риешьара рыхьзала икә-гылаз У.Агәмаа Ҙабуп хәа реиҘеит еизаз зегьы, аҘсуа шәкәәюәә ирзе-иҘышьеит арәиаратә лшара ғыцқәа.

ИВАН ҒАРБА – 95 ШЫҚӘСА ҒЫЦӘААРА ЗҚӘЫМ АХӘЫШҒААРА

Баслахәтәи ашкол иаҕааит аҕсуа шәкәыюәә. Очамчыра араион Аха-дареи, араионтә Еизареи, аҕара акәшеи рнапхгарақәа, ақыҕа абыргәә, хәтыр зқәу анхақәә.

Аены амш шыцәгәызгы, ашкол аҕаюәә аҕсуа маҕәала еибыҕаны аш-кол уахыныюнало иҕшын, ашкол анапхгареи ақыҕа абыргәәи асасқәә бзиаала шәаабейт хәа рахәауа ирҕылеит. Ашкол аиҕабы Асида Ғачлиеи егырт арҕаюәәи асасқәә нарҕхейт Ғыцкәә Хыба ихьз зху аудадахь. Арака иубоит акыр шықәса ари ашкол анапхгаюыс аус зухьаз, аҕара-аа-зара аус зыбабаа рацәаны иадызцахьаз аҕсуа хаҕа, апатриот иҕҕазаа-реи иусуреи аазырпшуа акәакь. Иара убас аҕзкәә руак аҕсуа шәкәыюәә еиуеиҕшым рабиҕарақәә рсахьақәә рыла еиқәыршәоуп. Асасқәә ирзеи-тархәейт зеггы рзы иеҕырҕшыгаз, Ғыцкәә Раҕта-ипа Хыба иҕҕазаара акнытә улызәлымхәаша ахтысқәә. Уи нахыс саси-ҕшәымеи рееибаркны адеахы индәйлҕит. Зеггы ргәы иахәашаз хтыск рзылҕшын.

Баслахәтәи ашкол иаҕаахыю ибзианы ирдыруейт, акыпҕх акнгы уи иазкны ирыоҕхейт Аҕсны даәа школ акны иуҕымло асахьақәә. Аш-кол ашҕа Ғбааҕыцә акны акыр шықәса раахыс еиеҕаауп инеиуҕыны

Ииун 6 рзы Очамчыра араион Ғыцкәә Хыба ихьз зху Баслахәтәи абжьаратәи ашкол акны иазгәәтан еицырдыруа апоет, апрозаик, Д.И.Гәлиа ихьз зху Аҕсны ахәынҕқарратә премиа занашьаз Иван Ғарба диижьтәи 95 шықәса аҕра иазкыз аиубилеи.

аиацәара иҕалахау апарк. Аҕса-цлақәә инадыркны арака еиҕаха-уп аҕсуа поетцәеи апрозаикцәеи азәыроы рнапала еиҕархәаюу ацла хккәә. Урт зеггы ирыднахә-лоуп досу ихьз зыдоылоу. Ашкол ашҕаҕы ауп иахыҕылоу Аҕсадгыл зхы акәызцаз афырхәәә рбака. Аҕараиурҕа агәашә уанынҕало иара ашҕа уназо амәа арҕара-хәала икоу апарк Ғыцкәә Хыба ихьз ахҕоуп. Уи дахылапшуейт Светлана Ғапба. Улаҕшгы нақә-шәоит уи избәхә зхәо аҕәы. Ар-марахәала, ашәкәыюәә еиҕар-хаз аҕсацлақәә рыҕәтаны, атыҕ ыцда азалхны, акәша-мыкәшаҕы иацәарала ирхианы асасқәә ры-лапш наахоит цаха шкәәкәәла иҕахәәюу акы, аҕсуа маҕәала еибыҕаны нақ-аак уи иавагы-лоуп атыҕҕаи арҕыси. Уах зхы хаз уанза ианыназа, иакәшаны иаагылеит. Ашкол аиҕабы Асида Ғачлиа еиқәшәаз ирзеиҕалхәейт арахь рымәахыцра зыкыз. Дук мырҕыкәә атыҕҕаи арҕыси аҕаха шкәәкәә иоахоит, амармалташ иалхны иргылоу ахахә иануп: «Иван Ғарба ихьз зху апарк». Абасала, Баслахә ақытан ииз, иаазаз ашәкәыюәи ихьз анаунаҕ-затәра иадырганы апарк ихьз ахҕо-уп. Ари зеггы даара гәахәә дула ирыдыркылеит. Аамтац иалаҕ-заны гәаларшәагас саси-ҕшәымеи рфотосахьақәә еицтырхуан.

реиҕш, ажәеинраалақәә ирыҕхыоз зеггы асахьаркыра агымкәә ыр-хәәла ишапхыоз. Ари даәазнык-гы агәра хнаргоит, аҕсуа кыҕаҕы ахатәы бызшәә ахра шамоу, абзи-абарагы шырылаазоу. Иван Ғарба иажәеинраалақәә исахьаркны ирыҕхыон алитературатә компози-ция иалахәыз ашколхәыцкәә: Мари-на Бигәәа, Саид Чқәан, Нестор Делба, Алан Дохназе, Ангелина Бигәәа, Инал Цәыцьба, Викториа Чқәан, Мактина Чқәан, Мадина Инцьгиа, Беслан Қацәба. Иныб-жьаршә-аабжьаршәны аҕаюәә рахьтә икан ашәәқәагы назыгзоз. Акыринтә напейнкьаралагы иры-дыркылон.

Анаос ажәа рыман аиҕабацәә. Очамчыра араион Ахадара аиҕа-бы Хьрыпс Цюпуа Баслахә ақыҕа иаҕааз бзиаала шәаабейт хәа рахә-ауа, иазгәейтәит абас еиҕш икоу аиқәшәарақәә акырза шырҕаркуа еиҕагыло абиҕарақәә иаҕсаны реицәазараҕы. Аҕаюәә зюимҕа-қәә рыла аҕара рҕо ашәкәыюәә рбара, рзызырәра еснаҕ хәартә-ра шалоу, еиҕагы аазаратә цакы шамоу аҕсуа литература аклас-икцәә риубилеикәә разгәәтара иазкны аиҕыларакәә. Убри акнытә, аиубилеи азгәәтара аҕшыаюәәи аиҕкааюәәи Ғабуп хәа реиҕхейт.

Ажәеи ашәеи ахьхейбарҕәәа-уаз ахәылпаз акны дыкәгылауа, Аҕсны ашәкәыюәә Райдгыла ахантәаюы Анзор Мықәба дазаа-тгылеит аҕара-аазара аус акны ахатәы бызшәеи, алитературеи, аҕсуареи шьарда шрыҕанакуа. Зыҕсадгылы зуаажәлари бзиа избо атәылауаф иакәхоит Аҕсны аҕеиҕш бзиа иазаапсәо иҕхейт уи. Дааразагы Ғабуп хәа реиҕхейт Иван Ғарба рҕеаоык, хәынҕқар-ратә усзуоык иахәсабала илша-мҕақәә ахьазгәартаз.

Иазызыроуаз азелымхәартә Иван Ғарба изкны игәалашәара-қәә рыла дыкәгылеит апоет Те-рент Чаниа. Ажурнал «Алашара» аредактор хада, апоет Анатоли Лагәлаа дапхейт Иван Ғарба иажәеинраала «Акәака». Аҕсны жәлар рышәкәыюәи Алықьса Гоҕе-уа гәахәара дула идикылеит ахә-ылпаз аиҕкаашьа, аҕаюәә рыкәгы-ларақәә. «Иахьатәи амш ала хара

иаабоит аҕсуа ихәышҕаара амҕа шәымцәауа, ихатәы бызшәә, иа-рҕсуара, иказшьа еицакра шақәым. Ус анакәха, аҕсы тазаауейт аҕсуа кыҕа. Иҕабуп Иван Ғарба ихьз чыдала иахьазыкоу икыҕа гәакәә. Уи акны ашкол иабзоуруу рацә-оуп. Иаадыруейт ара атрадиция бзиа шыкоу, уи еиқәырханы иахьа-ажәго акырза аҕанакуейт. Еиҕау акәҕиарақәә шәымазааит», - иҕәе-ит ашәкәыюәи.

Аҕсны ашәкәыюәә Райдгыла аҕакыпхықәу амазаныкәгао Вах-танг Аҕазоу ашәкәыюәә рыхьз-ала Баслахәтәи ашкол азы Иван Ғарба исахьа хамҕас ишнарғаз ры-леиҕхейт, ашкол анапхгаюы Асида Ғачлиа лнапәҕы илиркит, иара убас Аҕсны Рапхьатәи Ахада Вла-дислав Арзынба исахьа.

Очамчыра араион аҕара акәша аиҕабы Феликс Цыиңыиа хаҕала иҕабуп хәа реиҕхейт ашәкәыюәә, ахәылпаз аиҕкаараҕы зыбабаа аду зеггы. Агәра ганы дшыкоу иҕхейт, хәпхьакагы акультуратә цакы змоу аусмоаҕгәтәкәә ишрыццохо.

Баслахә ақыҕа ахьзала дыкә-гылеит абырг Давид Кикориа, иҕабуп хәа реиҕхейт Баслахәәа рҕеи, Аҕсны аҕеи, еицырдыруа аҕсуа шәкәыюәи Иван Ғарба ди-ижьтәи 95 шықәса аҕра азгәәтара еиҕызкааз, уи зәалазырхәыз зе-гы.

К 75-ЛЕТИЮ ГИЛЬДЫ АБРЕДЖ

Абрэдж Гильда Салиховна (29.05.1941, г. Майкоп, Адыгейская АО) — адыгейский писатель. Член Союза писателей России, Союза писателей Абхазии (2003). Пишет на русском языке.

Окончила филологический факультет Майкопского государственного педагогического института по специальности преподаватель английского языка.

Долгое время жила и работала преподавателем английского языка в пос. Агудзера Гулрыпшского района Республики Абхазия. В настоящее время живет в г. Гагра РА. Ее произведения печатались в альманахе «Литературная Абхазия».

Издания: Акварель детства. Книга новелл. М., 1995; Вечность учит терпению. Повесть. Сухум, 2010.

ЛУННЫЕ ДОРОЖКИ

От Цезаре Павезе, от «Луны и комет», от его романа. От цыганского романсэро. От Пьера Гамарра, от «Пиренейской рапсодии», от, когда Пьер Гамарра уносит от негодьяев свою любовь к перевалам. От Тильды Абрэдж, чтобы прятать свои лунные дорожки, свои мысы, свою израненную кровь, свои израненные очертания. От ощущений Тильды Абрэдж протекает музыка, «унесенная ветром из петли», «спешит плащ со шлягой дум». Вытянута, как на сострадание. «И жизнь твоя в моих висках».

Ломается паутина о гранит. И паутина стоит плотно, потому что жилище. Прохаживаться от белоснежных вершин, прохаживаться от тишины, от наката. От белопенной массы, чтобы сосредоточиться. Почти что не заглядывать за полотно прежде, чем найти ритм, найти скорбную ноту. Пока прощупывать ощущение дозреющих времен. От тяжести настраивать стон. Не всегда совпадает с собственным ритмом, с собственным биением сердца. И потом подкладываться наугад, чтобы совпасть.

Конечно, идти от вершин. Много не принимать. Просто проглаживать воду, чтобы не пропасть, не сбиться с непостоянного оскала, почти с неумения - прощупывать луну другой звезды, даже быть необученным плаванью - лишь бы не сбиться с пути, не стать вором, наркоманом, гулякой. И вот замешивать тесто на чужой судьбе, на чужую судьбу. И постепенно обретать черты от подражания, от попытки попасть в чужой след, в чужой след. Но так заворожено не содрогаться, так намеренно жить под лунной чертой романтики. Под пиратскими кораблями. Так любить слово, до содрогания, до приюта, до замерзания в горной пещере, лампадной.

Преданность княжескому обретеню, образу, хотя жить в нищете. Преданность скачкам, преданность гитаре, преданность цыганскому табору.

«ЖИЗНЬ ПРОШЛА С ГИТАРАМИ. ВСЕ НАС ЛЮБЯТ МОЛОДЫМИ И НЕ ЛЮБЯТ СТАРЫМИ».

Из любого состава протаскивать зурну, дудук, дудук, протаскивать только народные инструменты, только народную - древнюю грезу.

«Мозг - космический слиток. Мозг имеет форму грецкого ореха под оболочкой. А музыка? Известно, что при высокой скорости движения планет и трением с эфиром увлекаются мелодии космические. Чувство музыки и мелодии человеку даны свыше.

И мозг, И соты, И пчелы - удивительно.

Нарушение структуры мозга также необратимо, как и нарушение структуры земли».

Страшный расклад, страшный прогноз. И нечеловеческая структура Тильды Абрэдж. Дельфинная. Здесь уже не литература, а выход в астрал.

Словно кудесник - пронзая звезду копьем, если нарушится ритм рассвета, с которого летит роса, пролетает. Нельзя ни отклонить, ни ускорить.

«Мой берег надежды. Пусть плещутся волны...»

Из книг Тильды Абрэдж тот же ритм, будущий трап о будущие корабли, пропитанные уже атомным излучением, радиацией.

«Сколько могил светят над нами ярче светил».

И опять, и опять все перебьет великое детство, которое ломает все границы и недоразумения. И притянутые уши ломает и рвет и спасает: «С детства рассматривала, изучала, вникала в жизнь узоров, единоборной борьбы льда и лучей солнца на стекла окон дома. Дом был большой и окон было много. Вся земная жизнь была на заиндевелых стеклах. Влюблялась до самозабвения в эту жизнь ледяную, местами выпуклую, прозрачно-притягательную. Менялась эта жизнь на стеклах, как и наша, менялись леса с вывернутыми корнями, направления рек, озер, цветы, поля, деревья, луга, и неподвижные «люди» через время обретали другие формы. Сгорбленные выпрямлялись, худые полнели, полные худели, упавшую девушку поднимал бережно парень, обрыв взъярился на вечность, целостность, исчезали пейзажи, появлялись другие. У нас в семье не принято было смотреть из окна на улицу. И отводили за уши меня от окна, как котенка за хвост, приговаривая: «Оз, уи, уиу, деле цик» (Оз, уи, уиу, деле ЦИК - глупышка), «отойди же от окна, наступила бы скорее весна».

Вот и исток, и будущая река, и будущий океан Гильдиных надежд. Будущих свершений. Только это и есть счастье - смотреть на рисунок, на прошитое горло ледяного детства. Только там: «Малыш уж отморозил пальчик. (Ему и больно и смешно). А мать - грозит ему в окно».

Только в этом Александр Сергеевич Пушкин. Только отсюда заворожена вся Россия, весь мир, вся Адыгея. И здесь ничего не нужно придумывать, не нужно гадать на небытие, на фарисейство. Отсюда так близко к Сергею Тимофеевичу Аксакову - «Детские годы Багрова-внука».

Вот источник - куда и грезить не надо. Там так запырено навсегда.

Что мальчику уже тысяча лет, а он не старится. Тут можно наиграться на горле даже Николая Васильевича. На горле великой русской литературы девятнадцатого века. Вот что значит правильно нащупать шок. Шоковое состояние взгляда.

За эту новеллу «Господи, наступила бы скорее весна», - говорили мои родители, - можно и нужно прощать, простить Абрэдж все ее будущее, даже неудачные снега.

Все ее костры, все ее луны.

Константин Гердов

Апоэзия ахәылқаз

АЖӘИ АШӘИ АНХЕИБАРТӘААУА

Ааигәа С.П.Басариа ихъз зху Очамчыратәи ашкол-интернат акны имоагысит апоэзия ахәылқаз. Ақсны ашәкәыюоцәа Реидгыла ақшығара иахацгылеит Очамчыра араион ақара ақәша анапхгара, иадгылеит, еигәырғаны ирыдыркылеит ақараиуртәғғы. Ашкол анапхгареи арцаоцәеи рыцхыраарала апоэзия ахәылқаз реазыкарцеит ақаоцәағы.

Очамчыратәи ашкол-интернат акны зынза ақара рцоит 425-оык. Урт рахтә атыған 200-оык рыцхартәи рыкрыфартәи еиеқаауп, егырт рыюнынтә иныкәоит. Ақараиуртә анапхгаоыс дыкоуп Марина Цыоупа, ақара ақәша деиқабуп Лора Миқаиа, ақсуа бызшәеи алитературеи рырцаоцәас аус руеит Заира Чокәуа, Оксана Цавчавазе, Сельма Чагәаа, Виолетта Рацәба уқәа егыртгыи. Ашкол акны еиеқаауп, аус руеит еиуеицшым акружоккәеи асекциакәеи, ашыапылампыл, анапылампыл, ашахмат, ашәақәаратә гәыц, аестрадагәыц, амилаптә инструменткәа роркестр уқәа.

Ақсны ашәкәыюоцәа Реидгыла акнытә апоэзия ахәылқаз аеалархәразы Очамчырака имоахыцит апоетцәа: Терент Чаниа, Гәында Сақаниа, Гәында Кәыцниа, Анатоли Лагәлаа, Вахтанг Ақхазоу, Заира Тхәицкә.

Ашкол анапхгареи арцаоцәеи бзиала шәаабеит хәа рахәауа, иртааз апоетцәа нарцхәеит ахәылқаз моагысраны иахыкәз ақлуб ашқа. Ақараиуртә иацанакуа зегыи хәамта ақахрәкәа ирықкәшәо ирхиоуп, убасоуп ақлубгыи. Уи ондыртәаит арцаоцәеи ақаоцәеи. Арахь инапхқан иара убас Очамчыратәи 2-тәи, 4-тәи абжьаратә школкәа рырцаоцәеи рцаоцәеи рхатарнақцәа. Ахәылқаз далахәын араион ақара ақәша аиқабы Феликс Цыынцәи. Апоэзия ахәылқаз амаағара иалахәыз апоетцәа дпырдырит ашкол анапхгаоы. Ақсны ашәкәыюоцәа Реидгыла ақакзыцхықәу амазаныкәгао Вахтанг Ақхазоу еизаз реақхәа дыкәгылауа изгәеитәит адоухәтә культура арәиарафәи ақхәа ишгылоу, атыц чыдагыи шааннакыло асахьаркыратә литература. Абри хәсаб азуны ақсуа поетцәеи апрозаикцәеи лассы-лассы араионкәеи ақытәкәеи ишыртәауа, ақхәаоцәеи дарейи шейпыло рзәитәицхәеит.

Уи нахыс ақра ауан апоэзия. Рхатәы жәеинраалақәа ирыгхәеит апоетцәа: Терент Чаниа, Гәында Сақаниа, Гәында Кәыцниа, Заира Тхәицкә, Анатоли Лагәлаа, Вахтанг Ақхазоу. Уажәы-уажәы еихсығра рыкәмызт анапеинкәабжькәа. Ақәгыларакәа рыбжьара Марина Шинелиа лнапхгарала ашәақәа нарызон, амилаптә музыкатә инструменткәа адырхәон ашколхәыцкәа. Ашәа анагәаоцәа рахтә лыбжьы хаа унахуан Валериа Адлеиба.

Ахәылқаз акны ақаоцәа рахтә ақсышәала зхатәы жәеинраалақәа ирыгхәаз: Рада Киут, Сима, Қорсаиа, Арсоу Қәтәлиа, Рита Габелиа, Оксана Степаненко.

Очамчыра араион ақара ақәша аиқабы Феликс Цыынцәи икәгыларан изгәеитәит ашәкәыюои арцаоцәеи реибабара, реибадырра, амилаптә литература, инеизакны акультура агәыблра дырқәфәи, азиабара рылаазарафәи ишцхыраагаз дуу. Ақра зуаз апоэзия абзоурала, Ф.Цыынцәи ихағагы дағхәеит Кь.Чачхалиа иажәеинраала. Ацыхәтәан итабуп хәа реиқәеит иртааз апоетцәа, уи аиқәара иахацгылаз, зәалазырхәыз зегыи.

Ақсны Ахәынцқарра Аиустициа Аминистрра акны ашәкәы итаоуп 24.04.2013ш. Ақарафратә № 71. Адца № 81. 2,5 кыпцх бғыц. Атираж - 500 ц.